

מאמר מערכת

גליון מס' 4 יוצא בעיצומו של חודש שבט, החודש שבו חל ט"ו בשבט שכידוע הוא ר"ה לאילנות, ונפק"מ רבות בהלכות מצוות התלויות בארץ תלויים בתאריך זה. **מנהג** נהגו בקהילות ישראל לישב בצוותא בליל ט"ו בשבט ולאכול מפירות שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ובכך **לחזק את הקשר הנפשי בין האיש היהודי לבין ארץ ישראל עם כל מעלותיה**, בנוסף לזה נהגו בכל תפוצות ספרד לערוך לימוד מיוחד לליל ט"ו בשבט שהוא סובב סביב ארץ ישראל, עצים, שדה, וכל זה כדי להפנות את תשומת לב האדם שיבין וידע, **"כי האדם עץ השדה"**, וכשם שעץ השדה שמטבעו להתפתח ולגדול, מ"מ לעולם תחילת נטיעתו מגרעין. שנובט וצומח, גודל ומתעבה, וסופו שמוציא פירות נעימים ומתוקים, ונחמדים למראה וטובים למאכל. כך על האדם מוטל החיוב לא לדרוך במקום, אלא להתקדם ולהתפתח במידותיו, ידיעותיו וקיום מצוות הבורא יתברך.

ועוד **על האדם ללמוד מעץ השדה**, שכאשר העץ בתחילת גידולו וצמיחתו, צריך לעצבו וליישרו כל עוד הוא צעיר ורך הדבר ניתן בידו, אך לאחר שהעץ התעבה ונהיה לגזע כבר קשה מאד לשנות את צורתו של העץ. כך **על האדם מוטלת חובת החינוך על ילדיו בעודם רכים**, שבגיל הרך יוכל לעצב את אופיו ואישיותו של הילד שיגדל ויתן פירות כפי מדת הטיפול שהשקיע בו אביו.

וזה שאמר יעקב אבינו לעשיו בפגישתם כאשר הציע לו עשיו **"נסעה ונלכה ואלכה נגדך"**, ויעקב אבינו חשש מכל התחברות עם עשיו מחשש השפעתו השלילית על הילדים, ולכן ענה לו **"אדוני יודע כי הילדים רכים וגו' "**. כל עוד הילדים רכים כל השפעה שלילית נחרטת בהם ומשפיעה לרעה על מעשיהם בעתיד.

לקראת ט"ו בשבט אנו זוכים ולימוד מצוות הארץ מופץ ביתר שאת. בשיעורים למבוגרים במסגרת ימי עיון, מסגרות פרטיות. לבני נוער וילדים בבתי הספר ובחוגים. בכל איזורי הארץ. ובי"ה זכינו לראות ריבוי גשמים בעת האחרונה למרות שיש מי שחזה את השנה כשנה שחונה, ואין ספק שעקב ההתעסקות והלימוד המוגבר במצוות הארץ זכינו לריבוי הגשמים. וכמאמרם ז"ל **"בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרים מלהוריד טל ומטר"** (שבת דף ל"ב ע"ב). ובי"ה בזכות ריבוי הלימוד שמביא לידי מעשה זכינו שיפתחו השמים ויתנו טל ומטר.

גליון מס' 4 עוסק:

א. בנושא הרכבות ע"ג כנה זיכרית האם נחשיבה ככנת סרק לענין ערלה? בדין זה קיבלנו את תשובתו של מורה דרכנו הגרש"מ עאמר שליט"א.
ב. המשך הדיון בדין עלי הקאת לענין הפרשת תרו"מ וערלה. בדין זה קיבלנו את תשובת הגר"י ראצבי שליט"א.

ג. יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א העביר לנו תשובה בדין אכילת עראי מפירות הדר שגדלים בחצר ונאכלים ע"י אורח להבדיל מבעל החצר.

ד. מאמרים מאת רבני המכון, הרב **דוד וקהי** שליט"א - עיסה העשויה ליחלק לבי טעמים בעודה בצק. הרב **יעקב יעקב** שליט"א - הפרשת תרו"מ מדלורית על דלעת. המשך לשאלה שהועלתה בגליון מס' 3.

ה. מאמר מקצועי מאת האגרונום ה"ה **יהורם דנינו** - זיהוי מינים מדע והלכה.

ו. בראש החוברת הבאנו "**מידע הלכתי**" מדור זה הוא העמדה של המכון כפי שהורו לו גדולי ישראל ובראשם **מרון הראש"ל** שליט"א. בסוגיות שונות העומדות על הפרק.

בסוף החוברת מובא המדון הקבוע "מהנעשה בביהמ"ד ובמכון".

ביקרא דאורייתא
המערכת

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
 אב בית הדין הרבני פתח תקוה

ערלה בהרכבה ע"ג כנה זכרית

לכבוד ידידי וחביבי
 הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א
 הרב במושב בית עוזיאל ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
 החיים השלום וברכה!

בדבר שאלתו שאלת חכם, באחד מחברי המושב שנטע כרם גדול ולא הוציא פרו, ויקו לעשות ענבים ואין, והוברר לו שרימוהו ומכרו לו שתילים שאינם עושים פירות, והתקנה היא להרכיב אותם בעין רכב מסוג המתאים לזה ועי"ז יתנו פרים בעתו בעה"ו וכן עשו. ושאלתם היא לענין ערלה שכבר עברו ג' שנים ויותר על הכנות הנטועות מקדם שלא נתנו פירות, האם נחייב אותו למנות שנות ערלה מיום שהרכיבם או לא.

ואפתח בדברי הגמרא במסכת ראש השנה (דף ט' ע"ב), דשם איתא, ת"ר אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב ערב שביעית שלשים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית וכו'. ע"כ. (ופירש"י כיון שהגיע יום א' בתשרי עלתה לו שנה למנין שני ערלה) והתוספות שם ד"ה מרכיב כתבו, בכאן משמע דמרכיב ומבריך חייב בערלה, וקשיא דבפרק קמא דערלה (משנה ה') משמע דהרכבה פטור מן הערלה. ותניא נמי בתורת כהנים, ונטעתם פרט למבריך ומרכיב, וכו'. וי"ל דהתם כשלא נפסקה מאביה ובאילן זקן (כלומר שעברו עליו שנות ערלה), והכא כשנפסקה מאביה וכו'. עכ"ל. נמצא דאם מרכיב ענף תלוש בעץ אחר חשובה נטיעה ומונים לו לערלה.

והא דמשמע מהמשנה דערלה ומהתוספתא בתורת כהנים דמרכיב ומבריך. אינם בכלל נטיעה ואין בהם דין ערלה, שם מיירי שלקח ענף מחובר באילן אחד והרכיבו באילן אחר, דכל זמן שהוא מחובר לעץ הראשון הוא חלק ממנו וכיון שהראשון זקן גם בענף הזה אין בו חיוב ערלה,

ובאמת כן פסק הרמב"ם ז"ל (בפ"י מהלכות מעשר שני ונוטע רבעי ה"ד) וז"ל אחד הנוטע, ואחד המבריך, ואחד המרכיב חייב בד"א בשחתך בד אחד מן האילן והבריכו בארץ, או הרכיבו באילן אחר. אבל אם מתח בד אחד מן האילן הזקן והבריך בארץ, או הרכיבו באילן אחר ועיקר הבד מעורה באילן הזקן הרי זה פטור. עכ"ל. ומרן ז"ל בכסף משנה הביא הגמרא דראש השנה הנ"ל דמשמע בברייתא שם דמבריך ומרכיב חייב בערלה, ובסיפרא תניא ונטעתם פרט למבריך ומרכיב, ותירצו רבינו ורבינו שמשון בפירוש המשנה פ"ק דערלה (מ"ה) דההיא דסיפרא מיירי בשלא נפסקה מן האם והיא יונקת ממנו, וההיא ברייתא דפ"ק דר"ת כשנפסקה, וכ"כ הר"ן בפ"ק דר"ה בהלכות ערלה. עכ"ל. ועיין בפירוש הרדב"ז ז"ל שם.

ומ"ש מרן ז"ל בכסף משנה שגם בר"ן ז"ל פירש כן, לכאורה אינו מובן. דמדברי הר"ן

ז"ל (בפ"ק דר"ה שם) נראה דמחלק בין הרכבה להברכה, והוא כתב החילוק הזה גבי הברכה בלבד. אבל גבי הרכבה כתב חילוק אחר. וז"ל שם, י"ל דהברכה והברכה לא קשיא דהיא דספרי בשלא נפסקה מן האב והיא יונקת ממנו. והא דהכא בשנפסקה, א"נ לא נפסקת אלא שאינה יונקת ממנו. וכל כה"ג נוהגת בה ערלה ומונין לה משעה שיונקת מעצמה ולא מן האב, והכי מוכח בירושלמי וכו'. ומרכיב אמריב נמי לא קשיא דהיא במרכיב באילן הנטוע למאכל ומש"ה לא נהגא ערלה בהרכבה דק"ל. ילדה שסיבכה בזקנה בטלה, כדאיתא בפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ג ע"ב), ואפילו ילדה בילדה נמי לכי מטו שלש לילדה ראשונה שניה נמי שריא, והכי מוכח התם. והא דהכא כשנטעה לראשונה לסייג ולקורות לפי שאין בראשונה משום ערלה כלל, ומשו"ה אין זו בטלה לגבה, ומשכחת לה נמי בשהרכיב בתוך אילן סרק, ואע"פ שאינו רשאי משום כלאים (דסרק הוא מין אחר), והכי איתא בירושלמי דתני נכרי שהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק אע"פ שאין ישראל רשאי לעשות כן, יש בו משום ערלה, מאימתי מונין לה משעת נטיעתה. עכ"ל. (ועו"ש שכתב בשם הרמב"ן ז"ל, דבחוי"ל לא נהגא ערלה בחוי"ל בהברכה והרכבה כלל).

הנה הר"ן ז"ל חילק בין הרכבה ובין הברכה, ולא כתב החילוק דבין נפסק או לא נפסק אלא בהברכה, אבל במרכיב תירץ תירוץ אחר וכנ"ל, ואילו הרמב"ם ז"ל עירבם ביחד, ועל שניהם כתב בד"א בשחתך בד א' וכו'. אבל אם מתח בד אחד וכו' וכנ"ל. ומדברי הר"ן ז"ל נראה דבהרכבה אין חילוק בין מחובר לעץ הראשון או שנתלש ממנו, (וצ"ל דבהברכה דאין כוח של עץ אחר מעורב בו, הוא דאמרינן דכל זמן שהוא מחובר לעץ הראשון הוא נגזר אחריו שהרי הוא כאחד מענפיו, אבל כשנפסק מהראשון נחשבת ההברכה בארץ לנטיעה חדשה. אבל במרכיב הענף על עץ אחר שהוא עדיין חייב בערלה, אע"פ שהוא עדיין מחובר בראשון שכבר עברו עליו שנות הערלה, מ"מ הוא חייב מכוח היניקה של העץ החדש שעליו הורכב. וזה חידשו בברייתא דר"ה הנ"ל, שבהרכבה יש דין ערלה. (ולהלן נבאר גם שיטת הרמב"ם בעה"ו).

ובאמת כן ראיתי למהר"י קורקוס ז"ל בביאורו להרמב"ם ז"ל שם הביא דברי הר"ן ז"ל הנז', וכתב ע"ז, ורבינו סובר ששני מיני הברכות. שני מיני הרכבות הן ולא קשיא מידי וכו', וכן דעת הר"ש, והרא"ש לחלק גם בהרכבה כמו בהברכה. עכ"ל. וגם רבינו הטור (בסימן צ"ד רל"ט ע"ב) כתב כלשון הרמב"ם ז"ל, וז"ל אחד הנוטע גרעין, או יחור, או שעקר כל האילן ונטעו במקום אחר ואחד המרכיב או המבריך וכו'. כולן חייבין בערלה, ודוקא שחתכו מצד זה מעיקר האילן אבל כל זמן שהוא מחובר חשוב כאחד מענפי האילן ופטור וכו'. עכ"ל. ומרן ז"ל בב"י הביא הברייתא דראש השנה (ט' ע"ב) הנ"ל, וכתב דגם מהמשנה בפרק קמא דערלה (מ"ה) ג"כ משמע דהמבריך חייב בערלה, ומ"ש ודוקא שחתוכה מצד זה מעיקר האילן, אבל כל זמן שהוא מחובר חשוב כאחד מענפיו, ופטור, בספרי תניא דמבריך פטור. וכתב הר"ן בפ"ק דר"ה דהיא דספרי מיירי בשלא נפסקה מן האב והיא יונקת ממנו. והך ברייתא בשנפסק, א"נ לא נפסק אלא שאינה יונקת ממנו, וכל כה"ג נוהגת בה ערלה, ומונין לה משעה שהיא יונקת מעצמה ולא מן האב, והכי מוכח בירושלמי וכו', וכ"כ הרמב"ם ור"ש בפ"ק דערלה והרא"ש בהלכות ערלה. עכ"ל. ובבדק הבית שם הוסיף בזה"ל, וכתב הרמב"ם שם ובחיבורו דה"ה למרכיב דמפליגי ביה בין נפסקה ללא נפסקה. עכ"ל.

הנה דב"י עשה את דעת הר"ן כדעת הרמב"ם ז"ל ולא חילק ביניהם כלל, וא"ל שדיבר

רק על הברכה בלבד, וכדמשמע קצת מלשונו, דהרי הוא סידר דבריו ע"ד הטור, והטור דיבר במפורש גם על מרכיב, וע"ז הביא הב"י את דברי הר"ן ז"ל וכנ"ל. אלא שבדבריו שבב"ה הנז', עמד על ענין זה שהר"ן באמת לא אמר החילוק בין נפסקה ללא נפסקה אלא בהברכה, וע"ז כתב שהרמב"ם כ' דה"ה למרכיב וכו'. ועיין עוד בדברי מרן ז"ל בב"י שם (להלן דף ר"מ ע"ב) שהביא דברי הר"ן במלואם יע"ש, ועיין עוד בריטב"א (ר"ה ט' ע"ב) שכתב החילוק דבין חתך הענף או לא חתכו לגבי הברכה, ואח"כ כ' מיהו מרכיב אמרכיב קשיא, ואח"כ הביא החילוק כמ"ש הר"ן ז"ל, והרי להדיא דגם הוא ז"ל מחלק בין הברכה להרכבה וכמו שכתב הר"ן ז"ל הנ"ל, ולהלן נביא עוד מדבריו.

והב"ח שם כתב ומה שכתב המרכיב ייחור באילן אחר, פירוש שחתך ייחור מן האילן הזקן והרכיבו באילן אחר, אבל אם לא חתכו, אלא מתח הייחור מן האילן הזקן והרכיבו באילן אחר ועיקר הייחור מעורה באילן הזקן הרי זה פטור, וכן מבואר ממה שכתב רבינו בסמוך בדין המבריד, דכל זמן שהוא מחובר חשיב כאחד מענפיו. והוא הדין במרכיב דמאי שנא, וכן מבואר ברמב"ם שם. עכ"ל. נמצא דאינו מחלק כלל בין מבריד למרכיב, ופלא שהתעלם מדברי הר"ן ז"ל הנז' שמחלק ביניהם להדיא.

ומ"ש שכן משמע מהטור גבי מבריד, הנה אין זה מוכרח כ"כ, בדברי הטור אפ"ל דקאי גם על מרכיב, שהרי כתב ואחד המרכיב יחור באילן אחר, ואחד המבריד וכו'. כולן חייבין בערלה, ודוקא שחתכו מצד זה מעיקר האילן, אבל כל זמן שהוא מחובר חשוב כאחד מענפיו ופטור, הרי דאכולהו קאי, וכנראה שכוונת הב"ח, הוא ממה שהוסיף הטור וכתב מיד אחרי זה וז"ל, ואם לאחר שגידל הענף שהבריד, הבריד עוד ממנו ענף אחר בארץ ועושה כן כמה פעמים זה אחר זה כל זמן שהראשון מחובר לעיקר האילן כולן פטורין, הפסיק הראשון מעיקר האילן חייבין וכו'. עכ"ל, שבזה המשיך לפרש דין ההברכה וגם בזה מבואר דדוקא שהוא מחובר לאילן הראשון הוא דלא מתחייב בערלה, אבל משנפסק חייב בערלה, ואולי מזה למד הב"ח שהטור אמר הדין הזה רק במבריד שבזה לא הזכיר מורכב, אך זה אינו דהנה הרמב"ם ז"ל דבדאי דמדמה הרכבה להברכה ובשניהם מחלק בין נפסקה ללא נפסקה, ועכ"ז כתב הדין הזה שם בהלכה י"ח בהברכה בלבד, והטעם פשוט דלא שייך לעשות כן כי אם בהברכה וע"כ לא הזכיר בזה הרכבה, ובפרט שגם בטור מפורש בראש דבריו שגם בהרכבה מחלק בין נפסקה לבין היכא דלא נפסקה.

והנה מרן ז"ל בש"ע (סימן רצ"ד סט"ז) פסק כהרמב"ם ז"ל והטור דבין מרכיב ובין מבריד לא מתחייבים בערלה אא"כ כשהבד המורכב או המוברך היה מוספק מהאילן הראשון, ולא הזכיר דעת הר"ן שסובר דבהרכבה אפילו מחובר לעץ הראשון יש לו דין ערלה משעת ההרכבה, ואולי הוא סובר שגם הר"ן ז"ל מודה בעצם הדין, דגם בהרכבה אם הענף היה מחובר עדיין לעץ הראשון דאינו חייב בערלה, ורק בא לומר עוד תירוץ דהברייתא דר"ה איירי בהרכיב על עץ שהיה נטוע לסייג ולקורות או על עץ סרק שאינן חייבים בערלה וע"י ההרכבה נמצא שקבען למאכל ומתחייבים בערלה. והתוספתא דתו"כ מדברת בהרכיב על עץ של מאכל שכבר עברו עליו שנות ערלה דשרי, וכמ"ש לעיל משמו. אבל כל זה מדובר בענף שתלשו מן העץ הראשון, אבל אם הוא עדיין מחובר לאילן הראשון הרי הוא כענף ממנו, יודה גם הר"ן שאין בו חיוב ערלה מחדש בשום פנים, וע"כ גם בב"י לא כתב שהר"ן חולק.

ובאמת יש הוכחה קצת מהר"ן ז"ל גופיה, שאינו חולק בזה על הרמב"ם ז"ל, שאם היה חולק עליו בודאי לא היה נמנע מלהזכירו ולבאר למה הוא חולק עליו.

ולפי מ"ש שמ"ש הר"ן דהברייתא דר"ה מיירי בהרכיב בעץ שהיה נטוע לסייג או לקורות, דאיירי ג"כ בשהיה הענף תלוש מהעץ הראשון, אי"כ גם הרמב"ם ז"ל וסיעתו יודו בדין זה.

והנה בעצם כעין הקושיא הזו שהקשו התוס' וכל הראשונים ברי"ה (ט' ע"ב) הקשתה הגמרא גופה במסכת סוטה (מ"ג ע"ב) שדנו שם על הנוטע כרם ולא חיללו ששומעים דברי כהן מערכי מלחמה וחוזרים, ואמרו שם. לא חלל ולא חללו, פרט למבריד ומרכיב, והא אגן תנן אחד הנוטע ואחד המבריד ואחד המרכיב, אי"ר זירא אי"ר חסדא ל"ק כאן בהרכבת איסור (מין בשאינו מינו ומיעטיה קרא, דאינו חוזר. עפ"י רש"י שם), כאן בהרכבת היתר, האי הרכבת היתר היכי דמי, אילימא ילדה בילדה תיפוק ליה דבעי מיהדר משום ילדה ראשונה (ובלי הרכבה נמי בעי למיהדר מן המלחמה משום ילדה ראשונה שלא הגיעה עדיין לשנה רביעית - רש"י שם). אלא ילדה בזקנה, והאמר רבי אבהו ילדה שסיבכה בזקנה בטלה ילדה בזקנה ואין בה דין ערלה. אי"ר ירמיה לעולם ילדה בילדה, וכגון דנטע להך קמייתא לסייג ולקורות, דתנן הנוטע לסייג ולקורות פטור מן הערלה, (כלומר דעל קמייתא לא בעי מיהדר דאין בה דין ערלה). ומאי שנא ילדה בזקנה דבטלה, ומ"ש ילדה בילדה דלא בטלה, (דגם בילדה הראשונה אין בה דין ערלה. ותבטל הילדה השניה בראשונה כמו בזקנה. עפ"י רש"י שם), התם אי מימליך עלה לאו בת מיהדר היא, הכא אי מימליך עלה בת מיהדר היא, (פי' אם נמלך על זאת שנטעה לסייג. לקיימה לפירות חייבת בערלה, הילכך כשמרכיב עליה ילדה לאכילה חייבת בערלה ואע"ג דלא אימליך אקמייתא. הא מיהא לאכילה הוא. רש"י שם וע"ע שם מ"ש בזה). ע"כ.

ולפ"ז בודאי שגם הרמב"ם מודה במרכיב בעץ שהיה נטוע לסייג ולקורות שהענף בזה חייב בערלה, דהא אמרו בגמ' דאם הרכיבה ע"ג אילן שהיה נטוע לסייג ולקורות חשיבה נטיעה וחוזר מהמלחמה עד שיחללנו.

ואמנם אע"ג דבודאי שהרמב"ם ז"ל מודה בדין זה דהר"ן ז"ל שהוא מפורש בגמרא דסוטה כאמור, מ"מ לא רצה לתרץ בזה את הסתירה שבין הברייתא דר"ה לתוספתא בתורת כהנים הנ"ל, משום דאין בזה כדי לחלק ביניהם וכמו שאבאר בעה"ו.

ותחילה יש להבהיר דמ"ש הרמב"ם ז"ל וכל הראשונים הנ"ל דאם חתך ענף מאילן והרכיבו באילן אחר חייב בערלה, פשוט וברור דאיירי בהרכיבו באילן צעיר שעדיין לא נתחלל, דאם כבר נתחלל אין שייך בזה עוד דין ערלה, וגם הענף המורכב בו פטור מערלה. וזוהי שאמרו בסוטה שם, ילדה שסיבכה בזקנה בטלה ילדה בזקנה, וכ"פ הרמב"ם ז"ל שם (פי"י מהל' מעשר שני ורבעי הטי"ז), אלא ודאי שהמדובר הוא שהרכיבה בילדה, ואפילו אם חתך ענף זה מזקנה, כיון שהרכיבו בילדה החייבת בערלה חייב, שהרי הוא כאחד מענפי הילדה.

ובאמת כן הוא מבואר בהראב"ד ז"ל שכתב על מ"ש הרמב"ם ז"ל או הרכיבו באילן אחר. אי"א, פי' באילן אחר החייב בערלה ע"כ, והביאו הרב מהר"י קורקוס ז"ל בפירושו שם, וכתב נראה שדעתו דאם הרכיב באילן שעברו עליו שני ערלה, אפילו נפסק מן האב בטל לגבי זה שהרכיבו בו, כמ"ש הר"ן מההיא דרבי אבהו (פרק משוח מלחמה) ילדה שסיבכה בזקנה דבטלה ע"ש, ובודאי דהדין עמו, וכ"כ רבינו בסמוך ילדה שסיבכה בזקנה וכו'. מוכח דמה שגדל אחר שהורכב גידולי היתר הוא דבטל לגבי זקנה, וברור הוא זה, כ"ש בזה דהבד הוא מאילן זקן בודאי כשהרכיב באילן החייב בערלה מיירי, דהוי דומיא דהבריכו בארץ, ואע"פ שכתב רבינו סתם או הרכיבו באילן אחר,

כיון שהדבר מוכרח ופשוט, לא הוצרך לפרש. עכ"ל.

וכאמור הדבר כמו מפורש בגמ' דסוטה הנז', ומפורש להדיא ברש"י ז"ל שם ד"ה בטלה לגבי זקנה, שאינה חייבת בערלה ואין בה דין רבעי וכי תנן במסכת ערלה דמרכיב חייב בערלה, בילדה תנן שאף אותו ענף חייב בערלה, ואע"ג שקצצו מזקנה נעשה עכשיו ילדה שזו היא נטיעתו עכ"ל. ועיין במקורות וציונים על הרמב"ם שם (הוצאת פרנקל) בהלכה ט"ז שציינו לרש"י זה, ושכן פירש הרשב"א ז"ל בשו"ת ח"ד (סי' אר"ץ) והר"ן בנדריים והרא"ש שם, וכע"ז ברמב"ן ברי"ה (י' ע"א) ד"ה ופירוש מברך, וע"ש במאירי ורבי אבא מרי ב"ר משה ב"ר יוסף בשו"ת חכמי פרובינציה ועוד, דמפרשים בדעת הרמב"ם דאיירי בענף מחובר, אבל בתלוש אינו בטל בעץ שהורכב בו וחייב בערלה, וע"ש מזה. מ"מ פשטות דברי הרמב"ם ז"ל ורוב הראשונים נראה כפשיטות הגמרא, וכמו שפירשו מהר"י קורקוס ז"ל, וגם בטי"ז ביו"ד (סימן רצ"ד ס"ק כ"ד) הביא ד' הר"ן ז"ל וכן מש"כ רש"י ז"ל בסוטה הנ"ל, וסיים בזה"ל, וא"כ גם דעת הטור וש"ע מתפרשים כן שהרכיב ענף היתר בנטיעה ילדה, שגם ענף ההיתר נתחייב בערלה, והיינו כל ימי משך האיסור של הנרכבת וכמ"ש הר"ן. עכ"ל.

ואחר שהבהרנו שלדעת הרמב"ם ז"ל וסיעתו מיירי בהרכיבו על אילן צעיר שהוא חייב בערלה, ובלא"ה אין שייך חיוב ערלה בהרכבה. נמצא דהענף המורכב בטל לאילן שבו הרכיבהו לגמרי, ואם האילן הנרכב הוא בן שנה ויש לו עוד שתי שנות ערלה, כן הוא דינו של הענף המורכב, ואם הוא בן שנתיים גם לענף הזה הדין כן, והדבר מפורש בדברי הר"ן ז"ל הנז'. וכן מפורש בדברי הטי"ז הנ"ל שפירש כן בד' הרמב"ם והש"ע וכתב בסיום דבריו, והיינו כל ימי משך האיסור של הנרכבת. עכ"ל.

והנה גם במרכיב באילן שהיה נטוע לסייג או לקורות ג"כ הדין כן. דהרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר שני ונטע רבעי (פ"י ה"ב) כתב הנוטע אילן מאכל ודעתו עליו שיהיה סייג לגינה, או שנטעו לקורות האילן ולא לפירותיו, הרי זה פטור מן הערלה. וכו'. נטעו שלש שנים לסייג ומכאן ואילך למאכל אין לו רבעי שכל שאין לו ערלה אין לו רבעי. עכ"ל. וכתב הרדב"ז ז"ל שם שזה מבואר בירושלמי וכו', ומונין לו משעת הנטיעה, ולא משעושה פרי ולא משעה שחשב עליו למאכל. עכ"ל. (וח"א ר"ל בכונת הרמב"ם ז"ל הוא רק בשחשב כן מראש משעת הנטיעה, שאחר ג' שנים יהיה למאכל, ורצה לדקדק כן מלשונו של הר"מ ז"ל. ואמרתיו לו שאין זה הפשט בד' הרמב"ם ז"ל, דאם היה מתכוון לזה לא היה שותק מלפרש הדבר להדיא, ולומר והוא שחשב כן משעת נטיעה, ויש עוד להאריך בדבר, אך אקצר בזה מאחר וראיתי בספר המפתח על הרמב"ם שם שכתבו משם החזו"א ע"ה בערלה (סימן ב' סק"ט), וז"ל לאו שחשב עליו כל זה מתחילה, אלא שלאחר ג' שנים יחשב למאכל. עכ"ל. שו"ר שהדבר מבואר בדברי רבינו הטור יע"ש רצ"ד. והן הן הדברים שכתבנו בעה"ז).

ומעתה דהתברר דבאילן הנטוע לסייג או לקורות ואח"כ חשב עליו למאכל מונים לו משעת נטיעה, ואם עברו עליו ג' שנים בהיותו מיועד לסייג כבר נפטר לגמרי וגם רבעי אין לו, א"כ אם נמלך אחר שנה אחת וחשב עליו למאכל, מונים לו עוד שנתיים של ערלה, ואם נמלך אחר שנתיים מונים לו רק שנה אחת בערלה. ומעתה אם הרכיב עליו ענף מעץ זקן, הרי הוא מקבל אותם הדינים של העץ הזה, דהוא כאחד מענפיו, וימנו לו אותם שנים שימנו לעץ הזה שהיה מתחילתו לסייג או לקורות. וזה ברור בס"ד. **והואיל** וכן הוא אין שום נ"מ בין הרכיב ענף זה באילן רגיל שהוא נטעו למאכל, ובין אילן שהיה מיועד לסייג ולקורות, אלא תלוי רק במספר השנים שהאילן הזה עדיין צריך

להשלים עד שיתחלל, כלומר הכל תלוי באיזה שנה נטוע אילן זה שבו מרכיב אותו הענף, דמשעת ההרכבה נעשה הענף הזה כאחד מענפי האילן שבו הורכב, ודין אחד להם.

ואשר ע"כ אין שייד לחלק בין הרכיבו באילן שעשוי למאכל, ובין אילן העשוי לסייג ולקורות דדינם שוה למנות להם לפי מנין שנות הערלה המוטלים על אותו עץ הנרכב. וע"כ הרמב"ם ז"ל לא תירץ תירוץ זה של הר"ן לחלק אילן שעשוי למאכל ובין אילן העשוי לסייג. אלא חילק בין נחתך הענף שהוא מרכיב מהעץ הראשון שבו גדל, ובין היכא דעדיין הוא מחובר לעץ הראשון, וכנ"ל. ודברי הר"ן בתירוץו בין מרכיב למרכיב שזה תלוי באיזה אילן הרכיב אם היה האילן נטוע למאכל או שהיה נטוע לסייג וקורות צע"ג, דלהאמור לעיל אין חילוק ביניהם כלל. ושניהם שוים בדין זה וכנ"ל.

ועתה ראיתי בצילומים ששלחת לי מכרם ציון על ערלה. שהגרצ"פ ז"ל בהר צבי (שם עמוד פ"ג סי' ז') שכתב הקושיא הנז' בשם השאגת אריה, וחיפשתיה ומצאתיה בתשובות החדשות שם (בשאלה י"ד בה דן בחובת הקרקע, דף כ"ב ע"א, סי' ב') שם הביא דברי הר"ן בראש השנה הנ"ל, וכתב עליו בזה"ל, מ"מ לשונו ז"ל מגומגם קצת דמוקי להא דספרא דפטור מרכיב מין הערלה באילן הנטוע למאכל, ומש"ה לא נהגה ערלה בהרכבה דקיי"ל ילדה שסיבכה בזקנה בטלה, וע"כ האילן הנטוע למאכל היינו שעברו עליו שני ערלה דהיינו זקנה שהילדה בטלה בה, והא דפ"ק דר"ה מוקי לה בשנטע הראשונה לסייג ולקורות משום דאין בה דין ערלה כלל, ומש"ה אין זו בטלה לגבה. ובע"כ מיירי בתוך שני ערלה, וכיון דאי מימליך עלה למאכל תורת ערלה נוהגת בראשונה גופה, אין השניה בטלה. ולא דמי לילדה שסיבכה בזקנה דלאו בת מיהדר היא, וכדאמרינן בסוטה (מ"ג ע"ב), וכיון דהיינו טעמא של דבר אי"כ לא תלוי באם נטע הראשונה למאכל או לסייג ולקורות, ואיכא לאוקמי תרוויהו דר"ה ודספרא, בשנטע הראשונה לסייג ולקורות, והא דמחייב בערלה לשניה בתוך ג' שנים לנטיעת הראשונה דאכתי בת מימלך היא, והא דפטור מערלה בספרי, בלאחר ג' שנים לנטיעת הראשונה דהשתא לאו בת מימלך היא. וכו' עכ"ל. ונתתי שמחה בלבי שהתכוונתי בהערה זו לדעתו הגדולה של שאג"א ע"ה, ומ"ש דיכול לאוקמי תרוויהו בשנטע הראשונה לסייג וכו', נראה דה"ה נמי דמצי לאוקמי לתרוויהו בשנטע הראשונה למאכל אלא דהספרא מיירי שכבר עברו ג' שנים מיום נטיעתה דתו לא חייבת בערלה, וההיא דר"ה מיירי תוך ג' שנים לנטיעת הראשונה דעדיין נוהג בה ערלה וע"כ יש דין ערלה גם לענף בזה שהרכיב בה, וכמ"ש לעיל.

ותירץ השאג"א שם, וז"ל וצ"ל דעיקר כונת הר"ן ז"ל כד הוא דההיא דפ"ק דר"ה אי"א לאוקמי בשנטע הראשונה למאכל, אלא בנטעה לסייג ולקורות לחוד, דלא בטלה שניה בראשונה. והיינו נמי שכתב הר"ש ז"ל, וגבי הרכבה לא משכחת לה לחיובא אלא ילדה בילדה, ולדבריהם ז"ל הכא דנטע לקמייתא לסייג ולקורות לא בטלה לה שניה בראשונה, משום דבת מיהדר היא ואימלוכי היא, ושניה חייבת בערלה, וכמ"ש בסוטה (מ"ג) וכו'. (כבר הבאתי כל הסוגיא לעיל). ושני רבי ירמיה לעולם ילדה בילדה וכגון שנטע לקמייתא לסייג ולקורות וכיון דקמייתא גופה בת מיהדר ואימלוכי היא, לא בטלה לה ילדה כמו שבטלה ילדה בזקנה, משום דזקנה לאו בת מיהדר ואמלוכי היא. עכ"ל.

ואני עני לא זכיתי להבין דברי גאון דכבר כתבתי לעיל דאפשר להעמיד גם ההיא דר"ה בהרכיב בעץ הנטוע למאכל שעדיין לא עברו עליו ג' שנים, דחייב בערלה גם הענף

המורכב ואפילו שהוא לקוח מאילן זקן. ועתה ראיתי להגרצ'יפ ז"ל שם שהקשה כעיי"ז, וכתב. ואמנם י"ל דכוונתו דאי באילן הנטוע למאכל לא שייך לומר דהמרכיב יש לו דין ערלה, דהא בלא"ה הרי כל האילן מחוייב ועומד הוא בדיני ערלה ומה לנו לדבר על ענף זה של הרכבה לחוד. עכ"ל. ואחר המחילה מהדר"ג ז"ל, י"ל דאע"פ שכל העץ חייב בערלה, מ"מ יש חידוש בענף זה שגם הוא מחוייב בערלה, דבעץ גופו אין חידוש שהרי כל עץ חדש חייב בערלה, אבל בענף הזה יש מין החידוש דאע"פ שהוא חלק מאילן זקן שכבר עברו עליו שנות הערלה והותר, כשהרכיבוהו באילן שהוא חייב בערלה מתחייב גם הוא כמוהו. ויש עוד מה לשאת ולתת בדב"ק של השאג"א והר צבי ועוד חזון למועד אי"ה.

ולעצם הקושיא על הר"ן הנה מצאתי חידוש בריטב"א ז"ל שגם הוא פירש החילוק בין מרכיב למרכיב כשיטת הר"ן ז"ל, וז"ל ויש שתירצו דהכא מיירי כשהיתה ראשונה לסייג ולקורות שאין ערלה נוהג בה, דהשתא כל היכא דהוה ילדה בילדה מונין לשניה, ולא כראשונה שהיא לסייג ולקורות. ואח"כ הביא הסוגיא דסוטה הנ"ל שהעמידו ההיא דחוזר ממלחמה בכרם שהרכיב או הבריך, בשהרכיב ילדה בילדה שהיתה מורכבת לסייג ולקורות דפטורה מהערלה ואינו חוזר עליה, אבל חוזר על הילדה השניה שהרכיב בה, וכתב ומונין לה משעת הרכבתה וחוזרין עליה, והראשונה עומדת כדינה שהיא פטורה מערלה, ואין חוזרין עליה, דהרכבה אינה בהמלכה למנות לראשונה, דא"כ אכתי תיקשי לן תיפוק ליה דבעי מיהדר משום ילדה ראשונה, אלא ודאי כדאמרן, וכו'. ועליה אמרו כאן דערלה נוהגת בהרכבה כהנ"ל. ומורי נר"ו היה מפרש מתניתא במרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק, שמונין לשניה לעולם ואפילו ילדה בזקנה. עכ"ל.

והמעין בדב"ק דהריטב"א ז"ל יראה שבוזה מתיישב כל מה שהיה קשה לנו על הר"ן וסיעתיה, דאין נ"מ אם הרכיבו באילן שעשוי לסייג או אילן העומד למאכל, רק ההבדל הוא במספר השנים שעברו מאז שנטעו אותו עץ הנרכב, וכנ"ל. ולהריטב"א ז"ל לא קשה מיד, דכתב דהראשונה שהיתה נטועה לסייג נשארת בדינה שהיא פטורה מערלה דהרכבה זו לא הויא המלכה לחייב את הראשונה, אלא דלכאורה קשה דאפי' לדבריו ז"ל דהראשונה נשארת בדינה שאינה חייבת בערלה, מ"מ אין השניה חייבת בערלה אלא כמספר השנים שנשארו לראשונה עד שתהיה בת שלש שנים, והואיל וכן הדרא קושיא לדוכתה דהוה מצי מימר נמי דהרכיבה בילדה רגילה, ובשלמא בסוטה אי"א לומר כן דא"כ יחזור מהמלחמה בשביל הראשונה, (וכמו ששאלו קודם בגמ', וכמ"ש הר"ן), אבל בסוגיא דידן הו"ל לחלק בין עץ מאכל זקן לילד וכמ"ש לעיל.

ואולם מ"מ הר"ן ז"ל בשם מורו דבאילן סרק, **שמונין לשניה לעולם ואפילו ילדה בזקנה**. נמצא דס"ל דאפילו עברו ג' שנים ויותר על אילן הסרק, מ"מ יש דין ערלה במה שמרכיבים עליו, וא"כ י"ל דה"ה נמי בנטעו באילן העומד לסייג אפילו עברו עליו כמה שנים, אם הרכיב בו מונים לשניה משעת ההרכבה, (והוא דלא כהרמב"ם פ"י ממעשר שני ה"ב הנ"ל). ואפשר שגם הר"ן ז"ל הכי ס"ל, וממילא מובן מה שחילקו בין מרכיב למרכיב, דבמרכיב על אילן סרק או אילן הנטוע לסייג אפי' היה זקן, יש דין ערלה בהרכבה זו, משא"כ במרכיב באילן מאכל דאם הוא זקן אין דין ערלה בהרכבה זו כלל. דילדה שסיבכה בזקנה בטלה בה.

והנה יש מקום להאריך בזה, (ועיין במקורות וציונים על הרמב"ם פ"י מהלי מעשר שני ורבעי ה"י). אבל מפני הלחץ של הזמן נקצר עתה ונאמר דהעיקר הוא כהרמב"ם ז"ל

דכתב להדיא (שם ה"ב) באילן שנטעו לסייג או לקורות ועברו עליו ג' שנים, ואח"כ חשב עליו למאכל אין לו ערלה ורבעי וכנ"ל, ונראה דה"ה נמי שאם הרכיב עליו ענף אחר, די ש לו ערלה לפי מספר השנים שנותרו לו עד שישלים שלש שנים, ודלא כהריטב"א שכתב שמונים לשניה לעולם, ואפי' ילדה בזקנה, וכנראה שזו הסיבה שהרמב"ם בפי' המשנה לא פירש כהר"ן וסיעתיה לחלק בין אילן שעשוי לסייג וכו'. ועיין במשנה ראשונה שם מה שהקשה על הרמ"ן ולהנ"ל אתי שפיר. וגם ביד החזקה חילק בין הרכיב ענף תלוש למחובר וכמבואר לעיל. וגם הטור כתב ואם חישב עליו אח"כ בשנה ראשונה או שניה לאכילה חייב בערלה ורבעי, ומונין לו משעת נטיעה, וכתב מרן ז"ל בב"י שכ"כ הרא"ש, ופשוט. עכ"ל. וכ"פ מרן בש"ע (סי' רצ"ד סכ"ג) יע"ש.

ונראה דה"ה נמי באילן מאכל שהרכיבו גוי (או ישראל שעבר והרכיבו), על אילן סרק שהובא בירושלמי במס' ערלה (פ"א ה"ב) [ועיין בחידושי הרמב"ן ז"ל במס' ר"ה (דף י' ע"א) יע"ש]. והרמב"ם ז"ל שם (הלכה י') כתב וגוי שהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק חייב בערלה, ולא כתב מאימתי מונין לו אם משעת הנטיעה או משעת ההרכבה, דנחלקו בזה רבי יוחנן ור"ל בירושלמי הנז'. ונראה דגם בזה העיקר שמונים בו משעת נטיעה כדעת רבי יוחנן, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל גבי אילן שנטעו לסייג בהלכה ב' שם, דאחר שפסק שם דהולכים אחר הנטיעה אע"ג דנטיעה זו היתה פטורה מדיני ערלה משום שהיתה עשויה לסייג, מ"מ עלו לה אותם שנים וא"צ עוד לנהוג בו שנות ערלה אפילו שנמלך לעשותו למאכל, א"כ מאותו הטעם ג"כ י"ל דגם בע"פ סרק שעברו עליו ג' שנים כבר אין שייך בו דין ערלה וכרבי יוחנן, וא"ל דשאני ע"פ סרק דלא היו לו בכלל פירות ואינו יכול לבא לידי חיוב ערלה בלא הרכבה, ד"ל דזה מתרץ את זה דאם יביאוהו למצב שיתן פרי הרי יש שייכות לחייבו בערלה וכגון שהרכיבו עליו ענף אחר תוך שנה ראשונה או שניה, דחייב בערלה עד שיגמור ג' שנים, ומ"מ כשלא הרכיבו עליו עד כלות ג' שנים, נראה דדומה לאילן הנטוע לסייג דגם זה אין בו דיני ערלה אא"כ ימלך לעשותו למאכל, ומ"מ בתום ג"ש, סר ממנו דין ערלה לגמרי וה"נ לא שגא.

ועיין ברעק"א ז"ל בגליון הש"ע שם, ע"ד הטי"ז ס"ק כ"ד, שכתב לדברי הר"ן דכאן הרכיב באילן הנטוע לסייג ולקורות דפטור מערלה, ע"כ חייבת הנטיעה המורכבת בערלה, ורעק"א ז"ל הביא על זה, את מחלוקת האמוראים בירושלמי אם מונים משעת נטיעת האילן סרק, או דהוי כנטוע בארץ ומונין משעת הרכבה. ע"כ. ומשמע מדבריו ז"ל דמדמה הדין דאילן סרק לדין דנטוע לסייג לענין זה דמאימתי מונין הערלה. ואחר שהר"מ פסק בפרוש בנטוע לסייג ונמלך עליו אחר ג"ש לעשותו למאכל, דפטור מערלה ורבעי וכנ"ל, א"כ ה"ה נמי בסרק שהרכיב עליו אחר ג"ש, דפטור. ועיין בביאור הגר"א ז"ל (שם אות מ"ח) שהביא דברי הירושלמי הנז' בגוי שהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק, די ש בו משום ערלה וכתב בזה"ל, מאימתי מונין לו משעת נטיעתו, עכ"ל. הרי שלא הביא כלל את דעת ר"ל דמונים לו משעת ההרכבה, וש"מ דפשיטא ליה שכן עיקר לדינא, וכו'. ממ"ש עוד שם, ונ"ל שזה שאמרו בסוטה שם לא קשיא כאן בהרכבת היתר כאן בהרכבת איסור, האי הרכבת היתר ה"ד וכו', דר"ל בל"ז ה"א באילן סרק, עכ"ל. וכונתו באם לא שבאילן סרק הוי הרכבת איסור שאין חוזרין עליה מהמלחמה, היה יכול להעמידה באילן סרק במקום באילן העשוי לסייג, והמעין בדבריו יראה שמשוה הדין בנטוע לסייג לדין אילן סרק, וכמ"ש לעיל.

ע"פ כל האמור נראה:

שגם בכנות הזכריים שהרכיבם ביחורים מגפנים אחרים, אם כבר עברו על הכנות ג' שנים, אינם חייבים בערלה ולא ברבעי דבדאי דלא גריעי מאילן סרק ומע"פ הנטוע לסייג ולקורות, שאין בהם דין ערלה כלל, ועכ"ז כשעברו ג' שנים שוב לא שייך בהם דין ערלה, ה"נ באלו דאין בהם עוד חיוב ערלה. וה' יאיר עינינו בתורתנו לעולם ועד אכ"ר. ע"ה שמ"ע.

הרה"ג יצחק רצאבי שליט"א
מח"ס שו"ת עולת יצחק

דין עלי "קאת" לעניין תרומ"ע ערלה ושמיטה

למעכ"ת ידידי חביבי, ליש ולביא, כש"ת הרה"ג שניאור רווח שליט"א, מרא דאתרא בית עוזיאל, וראש המכון למצות התלויות בארץ.

נתקבלה שאלתכם כי אחרי שעלה בידכם לבדוק במעבדה את עלי הקאת ונתברר שהם נגועים מאד באקריות רבות ובכנימות, ושיש ליזהר להוריד לחלוטין את העלים הקטנים והמקופלים, והיתר לשרות באמה וכד' (כמו שהובא בתנובות שדה גליון א' דף נ"א) ונתעוררה שאלה אם יש צורך להפריש מהם תרומות ומעשרות, ואם שייך בהם איסור ערלה. ואעפ"י שאני מוקף חבלי טרדי"ן ולא אוכל לעלות מטעמים כאשר אהבתי, כי אין פנאי לשדד עמקים בזה כאשר חפצתי. מכל מקום נכנסתי לפני ממוחצתי, הואיל והיתה הפצירה לחוות דעתי הענייה בזה ובשמו יתברך בטח לבי ונעזרתי.

א) הלכה פסוקה היא שאין נוהג ערלה בעלין כיון שאינן פרי ואף לא שומר לפרי, כמו שפסק הרמב"ם פרק ט' הלכות מעשר שני הלכה י"ג העלין והלולבין ומי הגפנים והסמדר מותרין בערלה וברבעי, וכן הוא בטור ובשלחן ערוך יו"ד סימן רצ"ד סעיף ב', והיא משנה ערוכה במסכת ערלה פרק א משנה ז, העלים והלולבים וכו' מותרים בערלה וברבעי ובנזיר וכו', ושורש הדין בספרא הוא תורת כהנים, על פסוק ונטעתם כל עץ מאכל (ויקרא י"ט כ"ג) ולא עץ סרק וכו', פרט לעלים ולולבים ולמי גפנים ולמי סמדר. או יכול שאינו מוציא את ענקוקלות והבוסר. תלמוד לומר פרו. דברי ר' יוסי הגלילי. ור' עקיבא אומר וערלתם ערלתו. ערלים, לרבות את כולם ע"כ. ובילקוט שמעוני רמז תרט"ן הגירסא, יכול שאינו מוציא הקנוקנות והחרצנים והפגים והבוסר, קליפת רמון והעץ שלו, קליפי אגוזים וגרעינין. ת"ל פרו פרו, ריבה דברי ריה"ג. ר' עקיבא אומר וערלתם ערלתו ערלים. לרבות את כולן. ועי"ע גירסת ספר יראים סימן ע"ה דף כ"ז. ובמדרש הגדול הגירסא כמו בתורת כהנים לפנינו. (ובפסיקתא זוטרתא אי' בקצרה, את פרו פרט לעלין ולולבין).

ופשט הדברים משמע דר' עקיבא פליג על ריה"ג לחייב בערלה גם את העלים והלולבים וכו', וכן משמע ממדרש הגדול דסיים עלה והלכה כריה"ג, כי דרכו של בעל מדרה"ג להוסיף פסק ההלכה על פי הכרעות הרמב"ם. וכן מוכח להמעין בהתורה והמצוה להמלבי"ם, ובביאור חיים. ובהדיא כתב כך הראב"ד בפירושו ואף כי תחילת לשונו מגומגם ונראה כחסר או כמשובש, וזה לשונו ר' עקיבא אומר וכו' איני יודע מה בא להוסיף, עלין ולולבין ומי סמדר. ומי סמדר. סבירא ליה כר' יוסי דאמר סמדר אסור מפני שהוא פרי (כוונתו לדברי ר' יוסי בהמשך המשנה דמסכת ערלה הנז' לעיל, וסתם ר' יוסי הוא ר' יוסי חלפתא עיין שבת דף קטו. רשי" ד"ה אבא חלפתא, וביומא דף ח.

תוספות ד"ה וסבר, ובסדר הדורות. אבל ר' יוסי הגלילי הלא בהדיא סבירא ליה הכא כתורת כהנים דסמדר מותר יב"ן. עלין ולולבין, סבירא ליה כר' אליעזר, דקא מרבה להו לעלין ולולבין לעניין נזיר מריבה ומיעט (סברת ר' אליעזר הובאה בירושלמי ערלה. שם, וגם בבבלי במסכת נזיר דף לד: ועיין עוד בעבודה זרה דף מח. וברמב"ם פ"ה מהלכות נזירות הל"ב, ופרק ח' בעבודה זרה הל"ג יב"ן) ור' עקיבא נמי מרבה להו לעניין ערלה מוערלתם ערלתו ערלים עכ"ל הראב"ד. וכל זה דלא כבעל מג"א בפירושו זית רענן על ילקוט שמעוני הנז"ל שפירש בזה"ל, לרבות את כולן, נראה לי דהיינו ענקוקלות (וחבירו) [וחביריו], אבל בעלין ולולבין מודה ר' עקיבא ע"כ, והביא גם כן מהרי"ד בהגהותיו לתורת כהנים. ולכאורה נמצא לדבריהם שריה"ג ור' עקיבא לא נחלקו בדין, רק מהיכן נפקא לן הדרשה לחיוב ענקוקלות. וצ"ע דלא משמע הכי מדנקט רע"ק בלישניה לרבות את כולן, משא"כ ריה"ג (דנקט "ריבה" סתם לפי גירסת הילקוט, אי נמי לגירסת תו"כ שלפנינו דל"ג נמי תיבת ריבה) הוי שרע"ק בא לרבות גם מה שמיעט ריה"ג. ואולי היה קשה להם מדקיימא לן בעירובין דף מו: דהלכה כר' עקיבא מחבירו, ואם כן אמאי סתם לן רבי במתניתין דערלה דלא כוותיה, אלא שמע מינה דלא פילגי בזה, ועיין שדה חמד מערכת הה"א כלל י"ד ט"ו, וסדר הדורות חלק ב' דף ק"ו ע' רבי יוסי הגלילי, ובחידושי מהרי"ץ סביב השלחן ערוך אות צ"ב ואות רצ"א. ועכ"פ כשיטתם נראה ג"כ מפירוש מהרי"י קורקוס על הרמב"ם שם, כי גבי עלין ולולבין לא אייתי פלוגתא דהני תנאי, רק אח"כ גבי ענקוקלות כתב בזה"ל, בספרא דרשו גבי ערלה פריו פריו לרבות כל אלו, ור' עקיבא דריש וערלתם ערלים לרבות כל אלו וכו' יעו"ש, הרי משמע דבדין לא פליגי, ונראה שהגירסא לפניו היתה גם בדברי ריה"ג "לרבות כל אלו". ועי"ע בתועפות ראם על ספר יראים סימן ע"ה אות י"ב.

איך שיהיה, בין אם ר' עקיבא חולק, בין אינו חולק להלכה ודאי נקטינן דהעלין וכיוצא בהן פטורים כסתם משנה במסכת ערלה וכפסק הרמב"ם והטושי"ע. ומצינו שכבר הגאונים פסקו כן, דהכי איי בשאלתות דרב אחאי סימן ק', כי אסירי, פירי. אבל לולבי ואטרפי דאטרוגא דאיכא אינשי דאכלין, שרן, דתנן העלין והלולבין וכו' (ופירש הנציב בהעמק שאלה שם אות ג' אטרפיה, דאטריגא עלים של אתרוג דראויין למאכל כמו העץ עצמו, כדאי בסוכה דף לה. שטעם עצו ופריו שווה ע"כ. וכבר בבארות יצחק הלכות לולב ס"ק ר"ק דף ר"ג ד"ה והכל, ביארתי בס"ד שהדברים כפשוטן באתרוג התימני שיש גם בעצו טעם מתיקות מעין הפרי עצמו יעו"ש"ב). וכן הוא כלשון הזה בהלכות גדולות סימן ו' דף ט"ז ע"ב, כי אסירי פירי. אבל לולבי גפנים ואטרפה ואתרוג דאיכא אינשי דאכלין, שרו, דתנן וכו' (נראה שנפל טעות בדפוס וצ"ל ואטרפא דאתרוג כמו בשאלתות. דהיינו ואטרפי ביו"ד לשון רבים ולא באלף. דאתרוג בדי' לא ב - ואו החיבור, כי אז יהי משמעו ש"ואטרפי" חוזר על הגפנים שהזכיר, ואתרוג באפי נפשא, וזה אינו. כי אתרוג בזמנם ודאי היה נאכל לכולם כדמוכח בגמ' בכמה דוכתי וכמש"ש בבארות יצחק דף רי"א ד"ה עוד, ולא רק לקצת אנשים כדמסיים).

ב) ואחרי הקדמה זו, נבוא לנדון דידן אודות עלי עץ הקאת שרגילים בהם התימנים ללעסם ולמצצם, ומשליכים פסולתם. ואף שתחילתם מר, מכל מקום אח"כ נהנים מהם מאד, ויש להם מזה נחת רוח והרגשה מעולה וזירוז מחשבה והסרת דאגה ועייפות והמומחים מבחינים בין כמה מינים לסגולותיהם מעלותיהם ומגרעותיהם.

וברור שהוא מין עץ, כי הוא מתקיים שנים רבות, ועליו יוצאים מעצו, ואינו חלול. (ודרך כתיבת תיבה זו לפי מבטא תימן - "קאת", לא כמו שראיתי כותבים לפי מבטא העברית המשובשת כיום "גת" וגורם ג"כ לשינוי המשמעות כמו "גת" של יין. אמנם יש עוף טמא בשם קאת בויקרא י"א י"ח, אבל הוא נקרא בביטוי האלף מפני הקמץ, אבל כאן האלף אינה מתבטאת ממש רק היא הוראה על הארכת תנועת הפתח שבקו"ף כרגיל בלשון ערבי, וכמו "יצחאק"). ועץ זה אינו עושה פירות כלל. רק עלים שבוררים מהם את הרכים שהם הטובים והראויים ללעיסה. ויש גם כן זרעים קטנים שזורעים ומגדלים לאחר מכן, או זורעים מייחורים ואז גדלים מיד, עכ"פ זרעים אלו אינם פרי ואינם נאכלים. ועלים אלו המנהג פשוט לאכלם מיד עם צמיחתם, ולא רפרף אדם מעולם לחוש בהם משום ערלה כי לא רק הגויים גידלו אותם בתימן אלא גם היהודים עצמם, דהיינו שלא היה בזה צד ואופן היתר משום ספק ערלה בחו"ל לפי שאין איסור ערלה שם מן התורה (ועיין סימן רצ"ד סעיף ט') אלא היתר גמור נהוג בה. וכמו כן כשעלו לארץ ישראל זה כמה עשרות שנים לא נהגו בזה להפריש תרומות ומעשרות, שהוא הדין והוא הטעם. אמנם ראינו שמקצת תלמידי חכמים מקרוב שערערו על זה יש מי שס"ל לפטור בערלה ולחייב זה בתרומ"ע ויש בהיפך, על כן חלה עלינו חובת ביאור כי מזה ומזה הם פטורים.

והנה טעמא דמילתא שהעלין ולולבין מותרים בערלה, הוא לא רק מפני שאינם ראויים לאכילה (וכמו שמצאנו ג"כ בהלכות יוהכ"פ סימן תרי"ב סעיף ז' והעלה שם המשנ"ב בשער הציון אות כ"ג וכף החיים ס"ק ל"ה דברי רבינו מנוח דהוא הדין עלי קנים ועלי תאנים ועלי שאר אילנות, דהאוכלם פטור, לפי שאינם ראויים לאכילה משא"כ עלי ירקות יעו"ש) דממילא אם כן הוה אמינא דשאני עלי קאת שהם ראויים לאכילה. אלא עיקר הטעם מפני שאינם פרי ואף לא טפלים לפרי, כדנפקא לן מדרשה דקרא וכדלעיל אות א' לגבי זה מוסכם מכל המפרשים. וכן מוכח בברכות דף לו. בצלף, ובשלחן ערוך סימן ר"ב סעיף ו' שעל העלין והתמרות והקפריסין שהם עיקר הפרי מברכין בורא פרי העץ כמו על האביונות שהם עיקר הפרי, ומתבאר שם בסוגיא דמידי דמברכין עליה בפח"ע הוא דשייך ביה ערלה ומעשר, ועי' שו"ת מהרשד"ם יו"ד ריש סימן קצ"א. וכמו כן הוא בקאת שברכתו אינה אפילו ב"פ האדמה אלא שהכל, אע"פ שבש"ס ופוסקים לא נזכר דינו של הקאת או כיוצא בו לא לענין ברכה, ולא לענין שום ענין או איזו הלכה, ונראה א"כ שלא היה מצוי אצלם כלל (זולת שמץ דבר יש בתרגום המיוחד ליב"ע בפרשת וירא על פסוק ויבקע עצי עולה, וקטע קיסין "דיקתא" ותאנתא ודקלא דחייזן לעלתא. והארכנו על זה בס"ד בנפלאות מתורתך) רק חכמי תימן הזכירוהו, והראשון המשורר האלהי לפני כשלוש מאות שנה מהר"ש שבזי זיע"א בשיר אלקאת ואלקהוה וכו' שהזכיר בו מעלותיו, והשני גאון רבני תימן ותפארתם מהר"י זצוק"ל לפני כמאתיים שנה דן בהרחבה על ברכתו בתשובותיו פעולת צדיק, כמובא בפסקי מהר"י הלכות ברכות הפירות סעיף י' דף ר' ר"א ובסעיף כ"ב דף ר"נ ורנ"א, שם העלה שברור שאין הקאת חשוב פרי אלא אילן סרק, ולכן אין לברך עליו אלא שהכל (ועי"ע שם סעיף י"ד לענין לענין מציצת לימונים). וכתב עוד דאפילו אם נפשך לומר שהוא פרי סוף סוף יש לדמותו למוצץ קנים מתוקים שהכריע הרמב"ם שיש לברך שהכל בפרק ח' מהלכות ברכות הלכה ה' וכן בש"ע סימן ר"ב סעיף ט"ו. וכבר עמדנו שם בבארות יצחק לדקדק ולבאר כוונתו, ואין לכפול הדברים. והעיקר דשייך לעניינינו הוא דפשיטא ליה למהר"י שסברא תמוהה ודחוויה להחשיב את עלי קאת פרי, ושלא

האריך בזה אלא להוציא מלב קצת הטועים, ושהכל מודים בו "שאינו מאכל" יעושי"ב. ובביאור דבר זה מלבד הפשט הפשוט שאינו משביע ולא מרווה (אדרבא אלא מייבש ומעורר צימאון) אפשר שרצונו לומר דלעיסת הקאת ומציצתו אינה דרך אכילה כלל, דגרע טפי מקני הסוכר שמוצצים מימיהם וזורקים הפסולת מיד, משא"כ עלי הקאת שמתמשכת לעיסתם ומציצתם זמן רב כידוע. ומה גם שרבים מצרפים לזה עשון בשפופרת הנק' "נרגילה" או "מדאעה" (ולכן רבים אינם רגילים בשבת ללעוס קאת, משא"כ ביום טוב שמותר לעשן). ומה שמכל מקום מברכין שהכל על הקאת, היינו משום דסוף סוף נהנה ממנו. ואפילו לגבי עישון נסתפק המג"א בסימן ר"י סק"ט אם לברך, אולם שם בפסקי מהרי"ץ סעיף נ' דף שט"ו העלה דלא בעי ברוכי כיון שאינו נכנס לתוך המעיין לא מקרי הנאה יעושי, משא"כ הקאת שמימיו נכנסים למעיין. ולכן גם בתעניות אין לועסים אותו. אבל העישון מתירים כדעת הרבה פוסקים שהעלה מהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק חלק ב' סימן כ"ג.

ועניין ברכת הסוכר בפרט, נדון בפסקי מהרי"ץ שם בסעיף ט' מדף קצ"ז ואילך, והאריכו בו טובא רבוותא קמאי ובתראי וחלקם ציינתי בבארות יצחק שם ס"ק ל"ה. ולשיטת אותם פוסקים שהכריעו לברך עליו שהכל רק מספק, כיון שבזה ודאי יצא ידי חובה, אם כך היה מקום לכאורה להחמיר לאידך גיסא לגבי ערלה ומעשר, לולא הסברא שכתבנו ועכ"פ שאני קאת דלא הוי דרך אכילה. ואם כן זה מתמעט גם - כן מדקאמר קרא כל עץ "מאכל", ובכלל מה שדרשו בתורת כהנים עץ מאכל ולא עץ סרק כדלעיל אות א' וכ"ה לשון "מאכל" בנדון דידן ברמב"ם פרק י' ממאכלות אסורות ריש הלכה ט', ובשלחן ערוך סימן רצ"ד ריש סעיף א'. וכ"כ בהדיא בשו"ת הרדב"ז חלק א' סימן מ"ד, ועו"ע שם סימן תצ"ט. (ובזית רענן על ילקו"ש מבואר שבדרשה זו מאכל ולא סרק, בא למעט שאפילו פירות הגדלים על אילני סרק פטורים מערלה, דלאו שמם פרי, והביאו ג"כ מהרי"ד בהגהותיו על תורת כהנים. וע"ש מה שכתבתי בס"ד בבארות יצחק שם ס"ק ס"ה דף ר"ט, מה נקרא "סרק")

ג) וגדולה מזו העלה הרדב"ז בתשובותיו ח"א סימן תקס"ג אפילו לגבי קני הסוכר, שאין נוהג בהן ערלה ולא תרומי"ע לדעת הרמב"ם, כי אין זה לא פרי עץ ולא פרי אדמה, שאינו אלא מים היוצאים מן העץ, וערלתם ערלתו אמר רחמנא ולא מים היוצאים מעצו, והוסיף שיתכן שאפילו הגאונים מודים בזה, ולא אמרו אלא לענין ברכה, דמר סבר עץ הוא כיון שאין זורעין אותו בכל שנה וכו' יעושי"ב. והנה גם בתשובה אחרת שם ח"ה סימן קנ"ה ביאר דעת הגאונים בדרך קרובה לזו שנחלקו הם אם זה עץ או אדמה, מפני שיש מקומות שמחליפים גזעם עד ג' שנים יעושי, אכן המשני"ב בביאור הלכה סימן ט"ו העיר על דבריו דבהלכות גדולות מפורש טעם אחר וז"ל, אע"ג דעץ הוא, כיון דלאו פירי קמפיק ולא פירי קאכלינן לא מתאמר לן בפה"ע אלא בפה"א מידי דהוי אשותא דפרחא (ע"ן ברכות דף לו) ע"כ. וביאר שהרמב"ם ג"כ סובר בזה כוותיה, רק דמהאי טעמא אית ליה דלאו פרי הוא לגמרי יעושי"ב, מכל מקום לעניינינו הרווחנו שגם הגאונים מודים דקני הסוכר לא חשוב פרי וממילא ק"ו לנדון דידן בעלי הקאת.

ובספרי הקטן בארות יצחק ח"ה הל' ברכות הפירות ס"ק ט"ל דף ח' כבר כתבתי כן בזה"ל, **ודע דאין דין ערלה נוהג בקאת, וכן המנהג פשוט, וה"ה לתרומות ומעשרות.** ועדיפא מינה מבואר בתשובת הרדב"ז דקני הסוכר פטורים לפי שמוצצין מימיהן ולא חשוב פרי לכולי עלמא ע"ש (דלא כהרב כפתור ופרח כ"ו שפסק דחייבים) והביאוהו

להלכה החיד"א בברכי יוסף יורה דעה (הלכות תרומי"ע) סימן שלי"א ס"ק כ"ב, והפתחי תשובה (הלכות ערלה) סימן רצ"ד סק"א, בלא שום חולק. וכן פסק בספר ארץ חפץ נתיב א' סעיף י"ד (ובנהר מצרים הלי ערלה סעיף ט"ז). אך בספר כשרות המזון הלי ערלה פרק ב הביא בשם ספר ארץ החיים יו"ד סי' רצ"ד שזה תלוי בפלוגתא דהרמב"ם והגאונים בברכת הסוכר, וביקשתיהו ולא מצאתיהו שם, וע"י בספר כרם ציון חלק ו' ע"כ לשונו שם. ובתנובות שדה גליון ב' דף י"ט ראיתי השגה על דברינו אלה, כי הלא הכפתור ופרח מרא דכולא זרעים מחייב בקני סוכר דלא כהרדב"ז, אם כן האיך נכניס עצמינו לבית הספק, מה שהרבה אחרונים לא ראו דברי הכו"פ שחולק, ע"כ. וזה אינו, כי הרדב"ז גופיה הביא שם בתחילת דבריו את הכו"פ לחלוק עליו, והאחרונים הנז"ל ראו עכ"פ את הרדב"ז והסכימו לו. ובלא"ה הגם שהכו"פ מרא דכלא זרעים, הלא הרדב"ז לא רק מרא דכולא זרעים כידוע מפירושו הנכבד על הרמב"ם על כל ספר זרעים, אלא גם מרא דכולא תלמודא. ואם כן על מי יש לנו להישען יותר. ואגב צריך להעיר כי מה שכתוב שם בתנובות שדה דף י"ח ד"ה ועתה, שחל איסור ערלה אף בעלים אגב פריים. ונכפל זה שוב בדף י"ט ד"ה עם כל זה, לגבי עלי גפן שעושים בתוכם מילוי ומבשלים ואוכלים אף את העלים, שודאי צריך ליהרר מערלה יעו"ש. זהו היפך הדין המפורש בשלחן ערוך ומוסכם להלכה מכל רבוותא כדלעיל אות א' שבעלין אין איסור ערלה כלל.

ד) ועדיין יש לנו לדון אולי לא דמי נדון דידן בעלין של עץ הקאת לשאר עלין, דמאחר שאין לו פרי כלל, אם כן יש לומר שעליו הן הן הנחשבים פרי. ודכוותה אשכחן שקלא וטריא בסוגיא דתלמודא נדה דף ח: אם קטפא חשיב פריא או לאו, הן לערלה והן לשביעית. ולעניין הלכה, פסק הרמב"ם בפ"ז בשמיטה ויובל הלכה י"ט והלכה כ' כשני התירוצים שבגמ' שם וז"ל, הוורד והכופר והלוטם, יש להן ולדמיהן שביעית. הקטף, והוא שרף היוצא מן האילנות, ומן העלים ומהעיקרים אין לו שביעית. והיוצא מן הפגים יש לו ולדמיו שביעית. בד"א באילן מאכל. אבל באילן סרק, אף היוצא מן העלים ומן העיקרים, כפרי שלהן, ויש לו ולדמיו שביעית ע"כ. אמנם מאידך לגבי ערלה לא פסק הרמב"ם, שבאילן סרק נחשיב פרי אף היוצא מן העלים ומן העיקרים, שכך כתב בפרק ט"ז ממאכלות אסורות הלכה כ"ו המעמיד גבינה בשרף פגי ערלה וכו' הרי זו אסורה יעו"ש. וראיתי בעוטה אור חלק ד' סימן ט' שהקשה ע"ד הרדב"ז בסוכר מסוגיא זו, כי הקטף דומה ממש לקני סוכר שהעץ עצמו אינו ראוי לאכילה רק השרף היוצא ממנו שצריך לומר שגם הרמב"ם מודה דבאילן סרק דאיכא ערלה גם בקטף היוצא מן העיקרים כדמוכחא סוגיא דתלמודא רק הוא לא נחית לפירושי התם זולת דין מעמיד. ולפי זה יצא לו שיש לקני סוכר דין פרי לגבי שביעית (וגם ערלה אילו היו שוהים למעלה מג' שנים) והוא הדין לעניין מעשר. והאריך עוד שם בדין ברכת הסוכר, ולמד מזה גם לעניין הקאת. והעלה לדינא היפך הרדב"ז שגם בה"ג לא אמר שאינו פרי אלא לעניין ברכה, ויתכן שגם הרמב"ם אבל בערלה דהוי דאורייתא, ודאי אין להקל, דבלא"ה הרבה פוסקים חולקים על הרמב"ם. ולעניין מעשר דהוי מדרבנן, גם כן צ"ע אם אפשר להקל. ואח"כ בסוף סימן י' העלה דאפשר שלדברי החזו"א (שביעית סימן י"ד סק"ד) פטורים עלי הקאת מתרומי"ע, אך בערלה חייבים, דהוי כשרף העלין והעיקרין באילן שאינו עושה פירות יעו"ש.

ברם אישתמיטתיה דברי הרבה אחרונים שנקטו בפשטות בהיפך בדעת הרמב"ם, כגון

התוי"ט פירקא קמא דערלה משנה ז'. והקושיא על הרמב"ם מהסוגיא, מתורצת לפי מה שהעלה שם בסוף דבריו בשם רבינו שמשון דאפילו מאן דמחמיר בשביעית מיקל בערלה, משום דבערלה כתוב פרו ובענין פרי, אבל שביעית נוהגת בין במאכל אדם בין במאכל בהמה, דסבירא ליה להרמב"ם מדהזכיר רבי דבריו של ר' אליעזר בלשון חכמים גבי שביעית ולא גבי ערלה, שמע מינה ראה רבי דבריו בשביעית ולא גבי ערלה. וטעמא רבא איכא לחלק בניהם, דערלה אינו נוהג אלא בפרי, והאיי לאו פרי הוא ולא עץ מאכל הוא. משא"כ שביעית שנוהגת בכל מילי, רק לא בעץ משום שאין הנאתו ובעורם שווה וקטפא נמי אעפ"י שהנאתו וביעורם שווה, מכל מקום בטל הוא אגב העץ כמ"ש התוספות (בנדה דף ח' ד"ה מאן). ואם כן ס"ל תינח באילן העושה פירות דאז הקטף בטל לגבי עליו משא"כ כשאינו עושה פירות קטפו חשוב הוא ולא בטל אגב עץ ע"כ, (ועי' בקרית ספר להמב"ט שלהי פרק ז' משמיטה ויובל) וכ"כ בקיצור בשו"ת משכנות יעקב או"ח סימן צ"ז סוד"ה ולכאורה. ובספר פאת השלחן בבית ישראל סימן כ"ז אות מ"ד תירץ שהרמב"ם פסק כן על פי שיטת הירושלמי יעו"ש. גם במראה הפנים על הירושלמי שלהי פרק ז' משביעית האריך בני"ד, והעלה דמה שאמרו בסוגיא באילן שאינו עושה פרי קטפם זהו פרו, ודאי לאו לענין ערלה אמרו, דמה שייך ערלה באילן שאינו עושה פירות דעץ מאכל כתוב. אלא בעלמא קאי במקום דשייך איסור פגין בשביעית וכו' ובזה תסור גם קושית התי"ט (הנז"י לעיל) מעל הרמב"ם יעו"ש.

נמצא שדברי הרדב"ז שרירין וקימין, ומתחזקים מדברי כל האחרונים הנזי לעיל דלא כהעוטה אור דאזיל כל קביל אפכא. ומצאתי ג"כ להרדב"ז עצמו שחילק בדרך זו בין שביעית לערלה, בתשובתו שבחלק א' סימן מ"ד לענין אילן שאינו עושה פירות, שמותר להריח בו אף כשהוא ערלה או לאכלו שאין זה עץ מאכל אלא עץ של ריח או אילן סרק. ואע"פ ששנינו לענין שביעית הוורד והכופר והקטף יש להם שביעית, שאני שביעית לפי שנוהגת אפילו באילן סרק יעו"ש. וכן דעת הברכ"י יו"ד סימן רצ"ד פ"ק י"ג. וע"ע למו"ר הגרשז"א זצ"ל במנחת שלמה סימן ע"א אות ד'. (ויש לעיין עוד על דברי הרמב"ם הנ"ל, באמרי בינה או"ח סימן ט"ז ד"ה ובאמת, ובחזון נחום שביעית פ"ז משנה ו', נדפס בכרם ציון שביעית ואמ"א). ואגב דין זה מוסכם שערלה מן התורה גם בזמן הזה.

ואעיקרא לפענ"ד לא דמי סוכר לקטף, דהתם הוי מעין פרי כיון שהוא נוזל ויוצא מן העץ, ושפיר שייך לומר שזהו פרי. משא"כ סוכר שהוא בלוע בתוך העץ ואינו יוצא מעצמו אלא ע"י מציצה או ע"י בישולו קל וחומר קאת. שוב האיר ה' את עיני ומצאתי סעד מפורש לסברתי מדברי התוספות בב"ק דף קא: ד"ה והאיכא. דקטפא אי לא הוי פירא, בטיל לגבי העץ, והרי הוא "כאילו הוא בתוך העליון ולא יצא לחוץ" יעו"ש. ותו לא מידי.

ה) וממוצא דבר יש לנו ללמוד לענין שמיטה דהיינו אם צריך להפקיר אז את הקאת ולנהוג בו קדושת שביעית ואיסור סחורה ודין ביעור. דלכאורה הוה אמינא דבזה יש להחמיר טפי מבערלה ומעשרות, דומיא דאיכא איסורא בקטף היוצא אף מן העליון כשאין האילן עושה פירות, מפני שאז הוא חשוב ואינו בטל. וכמו כן מצינו שבוורד וכופר אין נוהג בהן מעשר, ואעפ"כ נחשב פרי לענין שביעית. אבל פי הסברא שכתבנו והוכחנו מהתוספות בב"ק שהבלוע בתוך העלים והעיקרים גופא פשיטא דלא שייך לאחשיבנהו פירא, ממילא זכינן לדין שאין דיני שביעית נוהגים בעלי הקאת. (ואולי יש

להוסיף מה ששמעתי עוד סניף בזה להיתרא, על פי שיטת רש"י בסוכה דף מ: דכבוסה שווה לכל אדם משא"כ מלוגמא שאין הכל חולים יעיי"ש. משמע דאכילה שאין הכל שווים בה אין דיני שביעית, ממילא ה"ה לקאת שרוב בני אדם שאינם רגילים ללעסם אינם נהנים מהם ואדרבא מואסים אותם. וכעין זה דנו האחרונים לגבי יום טוב אם עישון נחשב שווה לכל נפש, וציינתי אליהם בבארות יצחק הלכות יו"ט דף ג' סק"ב. ועיי' ירושלמי פרק ח' דשביעית הלכה ה', ופרק ט' ובשיטות הראשונים יש לדון אם הם מסכימים לשיטת רש"י, וכן בדעת הרמב"ם שלא הביא זאת). ויש עמדי בכתובים תוספת נופך לכמה וכמה פרטים שנזכרו לעיל ועוד חזון למועד בעזרת ה' יתברך.

מסקנא : עלי הקאת אין שייך בהם איסור ערלה, ולא חיוב תרומות ומעשרות, וברכתם שהכל כיון שהם אילני סרק, ועליהן אינם נחשבים פרי, ומציצתם אינה דרך אכילה, וכן אין להם דיני שנת שמיטה. וה' יתברך יזכנו להיות אהובים למעלה ונחמדים למטה, ואחתום בשי"ש טו"ב לכת"ר ולכל הנלוים אליו. כעתירת המוקירו כרו"ע הצ' יצחק רצאבי.

הרב שניאור ז. רווח שליט"א
 הרב המקומי "בית עוזיאל"
 ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

תרו"מ מפירות הגדלים בחצר ונאכלים ע"י אורח

לכבוד ה"ה אריה בן אהרון נר"ו
 מושב בקוע
 השלום וברכה!

בנידון שאלתך בדבר אורחים הבאים לבקרך, ובשהותם בחצר הבית קוטפים מפרי הקלמנטינה הגדל בחצר ביתכם, ושאלתך הגיעה האם עליהם לעשר מהפירות כאשר הם מעוניינים לאכול ולטעום מהם בחצר הבית בלא להכניסם לתוך הבית?

תשובה :

- בנידון שאלתך יש להבחין בכמה פרטים החשובים מאד מבחינה הלכתית והם:
- שמדובר באורחים שאינם בעלי הבית.
  - עץ הקלמנטינות גדל בחצר הבית ולא הובא מבחוץ לחצר.
  - סוג הפרי הוא קלמנטינה.
  - סוג החצר המדובר.

א. עונת המעשרות

פירות או ירקות מתחייבים במעשר רק לאחר שהגיעו לעונת המעשרות, ועונה זו הוא שלב של גידול בכל פרי וירק בפני"ע וכמפורט באריכות בר"מ (מעשר פ"ב). וקודם שהגיעו לשלב זה, הפירות עדיין אינם מתחייבים כלל בהפרשת תרומות ומעשרות. וגם לאחר שהגיעו לעונת המעשרות כל עוד לא נגמרה מלאכתן **מותרין מן התורה אפי' באכילת קבע** ומדרבנן אסרו אכילת קבע והתירו באכילת עראי (גמ' נדה ט"ו ע"ב ברש"י ד"ה כדי שתהא, ובתוס' שם ד"ה בהמתו. ועי' עוד ברכות ל"ה ע"ב רש"י ד"ה אין הטבל, ועי"ע בפ"י הכ"מ על הרמ"ה ה"ל מעשר פ"ג הל"ד סוד"ה כיצד). והטעם שגזרו רבנן הוא כדי שלא יבוא לאכול גם לאחר מירוח (שו"ת הרשב"א ח"א סי' שס"א). ועי' עוד במשנה ראשונה (פ"ג מעשרות משנה ד' סוד"ה ופטורות) שבתחילה הביא את דברי הכ"מ הנ"ל שאכילת קבע אסורה עכ"פ מדרבנן. ובסו"ד מסיים וכותב ומיהו אפשר כיון דלא נגמרו ולא ראו פני הבית אפי' מדרבנן פטור אפי' בקבע. עכ"ל. ודבריו כאן הם חידוש גדול וכפי שהבאנו לעיל שדעת רשי' ותוס' ועוד ראשונים ס"ל במפורש לא כדבריו.

ב. גמר מלאכה :

הלכה פסוקה ברמב"ם (הלכות מעשר פ"ג הלכה א-ב) "פירות שהגיעו לעונת המעשרות

ונתלשו ועדיין לא נגמרה מלאכתן כגון תבואה שקצרה ודשה ועדיין לא זרה אותה ולא מירחה מותר לאכול מהן אכילת עראי עד שתגמר מלאכתן ומשתגמר מלאכתן אסור לאכול מהן עראי. במה דברים אמורים בגומר פירותיו למכרן בשוק אבל אם היתה כוונתו להוליכן לבית הרי זה מותר לאכול מהן עראי אחר שנגמרה מלאכתן עד שיקבעו למעשר".

והנה מקור דברי הרמב"ם הוא מהמשנה (מעשרות פ"א מ"ה) איזהו גרן למעשרות-("גרן" לשון מושאלת היא כמו התבואה בגורן דהיינו לאחר שנתמרחו בגורן נאסרת באכילה ואפילו אכילת עראי. וזהו ששואלת המשנה מתי שאר פירות יהיו כדין הגורן בתבואה) (פיהמשי"נ להרמ"ם שם). - הקשואים והדלועים משיפקסו ואם אינו מפסק משיעמיד ערימה, אבטיח משישלק וכו', במה דברים אמורים במוליד לשוק אבל במוליד לביתו אוכל מהם עראי עד שהוא מגיע לביתו עכ"ל המשנה. והחילוק בין המוליד לשוק לבין המוליד לביתו, מפרש בירושלמי על המשנה שם, שבשעה שהוא מוליד לביתו בדעתו הדבר תלוי, אך בשעה שהוא מוליד לשוק לא בדעתו הדבר תלוי, בדעת הלקוחות הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות ונטבלו מיד.

ג. קביעות למעשר:

בדברי הר"ם שהובאו לעיל סיים הר"ם את דבריו בזה"ל "אבל אם היתה כוונתו להוליכן לבית הרי זה מותר לאכול מהן ארעי אחר שנגמרה מלאכתן עד שיקבע למעשר".

ומהי הקביעות למעשר ? כותב הר"ם (שם הל' ג-ד) "ואחד מששה דברים קובע למעשרות ואלו הן החצר (ס"א הבית) והמקח והאש והמלח והתרומה והשבת, וכולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתו. כיצד, פירות שדעתו להוליכן לבית אע"פ שנגמרה מלאכתן אוכל מהן עראי עד שיכנסו לבית, נכנסו לבית נקבעו למעשר ואסור לאכול מהן עד שיעשר" עכ"ל.

ואע"פ שכאן כתבם הרמב"ם בחדא מחתא, מ"מ בריש פ"ד כתב הר"ם (הל' א-ב) וז"ל "אין הטבל נקבע למעשר מן התורה עד שיכניסנו לביתו שנאמר: ביערתי הקדש מן הבית, והוא שיכניסנו דרך השער שנאמר: ואכלו בשעריך. ומוסיף הר"ם יראה לי שאין לוקין מן התורה על אכילת הטבל עד שיקבע בכניסתו לביתו, כמו שביארנו מפי השמועה. אבל אם נקבע בשאר הששה דברים שמנינו אין לוקין עליו אלא מכת מרדות מדבריהן" עכ"ל הרמב"ם.

מפורש א"כ בדברי הרמב"ם שרק בית הוא הקובע למעשרות מן התורה ואילו שאר הששה דברים אינם קובעים אלא מדרבנן. ומקור דברי הר"ם הוא בירושלמי פ"ג דמעשרות אמר רבי יוחנן מקח וחצר ושבת אינן תורה. ומה שכתב הר"ם בלשון "יראה לי" ? עונה הכס"ם שאמנם שלשה דברים מבוארים בירושלמי אך שלשה דברים אחרים אינם מבוארים והרמב"ם נראה לו ללמוד אלו מאלו.

ד. דין חצר:

שנינו במשנה מעשרות (פ"ג מ"ה) איזוהי חצר שהיא חייבת במעשרות ? ומביאה שם המשנה ה' דעות מה היא החצר. (והא שפשוט למשנה שחצר חייבת ששואלת איזוהי חצר ? עונה על כך המלאכת שלמה על המשנה שם בשם הר"ב אשכנזי דאמסכת תרומות קאי דתנן בפ"ח היה אוכל באשכול ונכנס מן הגנה לחצר וכו' ר' יהושע אמר לא

יגמור משמע דחצר מחייבא לנו והשתא מפרש איזו היא חצר וכו' כך מצאתי ע"כ. וברש"י (שם) כתב, שאריש פירקין קיימא דתנן המעביר תאנים בחצירו לקצות פטורין הא שלא לקצות חייבין דחצר קובעתן, ע"כ.

והנה שנינו בגמ' בפרק הפועלים (ב"מ פ"ז) אמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר: "ביערתה הקדש מן הבית". ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר: "ואכלו בשעריך ושבעו".

הרי לפניך שדעת ר' יוחנן שחצר קובעת מדין תורה. ודעת ר' ינאי שחצר אינה קובעת למעשר. וע"ז יש להקשות מהמשניות הנ"ל שחצר קובעת למעשר וכיצד יחלוק ר' ינאי על המשנה? התוסי' על הגמ' שם (ד"ה עד) עונה ע"ז שגם ר' ינאי סובר שחצר קובעת אך רק מדרבנן, ועד שיראה פני הבית היינו מדאורייתא. וכ"כ בתוס' במס' ברכות (ל"ה ע"ב) ד"ה דרך ועו"ע שם ברש"י ד"ה אין. אמנם לעיל סוף אות ג' הבאנו את דברי ר' יוחנן בירושלמי מעשרות שאומר: מקח וחצר ושבת אינן תורה, נמצא א"כ דברי ר' יוחנן סתרי אהדדי מהגמ' בב"מ ששם ס"ל לר"י שחצר קובעת דין תורה, ואילו בירושלמי מפורשים דברי ר' יוחנן שחצר אינה דין תורה? כבר כתב ע"ז הרמב"ן ב"מ שם (ד"ה הא) שהירושלמי מחליף השיטה של ר' ינאי לר' יוחנן. וכ"כ הרשב"א (ב"מ שם ד"ה ורבי ינאי).

להלכה פוסק הרמב"ם (פ"ד מעשר הל"ז וז"ל) כשם שהבית קובע למעשר כך החצר קובעת למעשר ומשיכנסו לחצר דרך השער נקבעו אע"פ שלא הכניסו לתוך הבית". ובר"פ ד פוסק הר"מ, אין הטבל נקבע למעשר מן התורה עד שיכניסנו לביתו שנאמר: "ביערתה הקודש מן הבית". ובהל' ב מוסיף הר"מ וכותב, יראה לי שאין לוקין מן התורה על אכילת הטבל עד שיקבע בכניסתו לביתו כמו שביארנו מפי השמועה, אבל אם נקבע בשאר הששה דברים שמנינו אין לוקין עליו אלא מכת מרדות מדבריהן עכ"ל. ולכאורה א"כ הדברים מפורשים שאין נקבע מן התורה למעשר אלא אם נכנס לביתו בלבד ולא בחצר. וגם הדרשה מהפס' שהביא הרמב"ם היא ממש כדברי ר' ינאי לעיל שס"ל שרק בית קובע מן התורה ולא חצר שאינה קובעת אלא מדרבנן, והא שכתב הרמב"ם בהל"ז שגם חצר קובעת היינו מדרבנן. וזהו שכתב הרמב"ם שבשאר הששה דברים אינם קובעים אלא מדרבנן. ואחד מתוך הששה היא החצר וכמש"כ הר"מ בפ"ג הל"ג. ואמנם יש גירסאות בר"מ בהל' ג שכתוב "הבית" במקום "החצר" וכך היא הגירסא שהיתה לפני הרדב"ז ולכן כתב שם על הר"מ שהטעם שלא הזכיר חצר כיון שחצר שאינה משתמרת אינה קובעת. אך הגירסא שהיתה לפני מרן הכ"מ היא חצר, וכ"כ מפורש הכ"מ בדעת הר"מ בפ"ג הל"ד ד"ה כיצד, שהביא שם את מחלוקתם של ר' ינאי ור' יוחנן והקשה על ר' ינאי את קושית התוסי' הנ"ל והביא את תירוץ שגם ר' ינאי מודה שחצר קובעת אך רק מדרבנן. ומוסיף שם בכ"מ והכי דייק לשון רבינו שכתב בראש פ"ד אין הטבל נקבע למעשרות מן התורה עד שיכניסנו לביתו. וכ"כ בדעת הרמב"ם הרב המב"ט בספרו קרית ספר (פ"ג). וכ"כ בדעת הרמב"ם הבינת אדם (שער מצות הארץ פ"ג ס"ק א') וז"ל "באמת דברי הרמב"ם משמע להדיא דדוקא בית קובע וכמש"כ הכ"מ", ועו"כ שם בשם הסמ"ג שלא הביא רק דברי ר' ינאי דבית קובע. וכ"כ ג"כ הערוה"ש (העתיד סי' צ"ו סעי' ז - ח וצ"ז א - ב) שדעת הר"מ כר' ינאי שחצר קובעת רק מדרבנן (ועי"ש הטעם מדוע פסק כר' ינאי ולא כר' יוחנן).

ואמנם הגר"א בביאורו לשו"ע (ס"ק קל"ט) כתב וז"ל, וה"ה לחצר ואף מדאורייתא כר' יוחנן וכמ"ש הרמב"ם בפ"ד כשם שהבית קובע למעשר כך החצר קובעת למעשר וכו'

ודברי הכ"מ תמוהין שדייק מכאן דהרמב"ם פסק כר' ינאי דהא כאן לא חשיב דאורייתא דהא נקט כל הששה דברים ואינן דאורייתא רק בית כני"ל עכ"ל. גם החזו"א (מעשרות סי' ה ס"ק ז) הביא את דברי הכ"מ וכתב ע"ז ותמוה דהרי בוי דברים שמנה רבינו בה"ג מנה חצר ולא הזכיר בית ואילו חצר דרבנן יש למנות ז דברים בית לחוד וחצר לחוד וכו' אלמא דדעת רבינו דחצר היינו בית וכו' עיי"ש. וא"כ דעת החזו"א כדעת הגר"א שס"ל להרמב"ם שחצר קובעת מדין תורה כבית. וע"י להגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו דרך אמונה (פ"ג מעשר הל"ג) בביאור הלכה ד"ה אחד, שדן באורך על דברי החזו"א, ונראה שדעתו נוטה שם כפירוש הכ"מ בר"מ, ועוד הביא שם מהכו"פ בפכ"ז שנראה מדבריו כדברי הכ"מ בדעת הר"מ שחצר אינה קובעת אלא מדרבנן.

להלכה הביא מרן השו"ע (יו"ד שלא פג) שאי מו' דברים קובע למעשר והראשון שבהם הוא החצר וזהו כפי שגרס בדברי הר"מ חצר ולא בית. ובסוף הסעיף כתב את לשון הר"מ "כשם שהבית קובע כך החצר קובע למעשר", וילמד הסתום מן המפורש וכפי שפירש בכ"מ את דברי הרמב"ם.

הש"ך בס"ק קי"ב כתב על דברי השו"ע את דרשתו של ר' יוחנן דהיינו שגם חצר קובעת מן התורה, והדר תבריה לגזיזיה בנקודות הכסף שם, והעלה כדברי ר' ינאי דהוה רביה דר' יוחנן והוסיף שם דכן פסק הרמב"ם להדיא בפ"ד מהל' מעשר כרבי ינאי.

ה. איזו חצר קובעת?

הבאנו לעיל את מחלוקתם של ר' ינאי ור' יוחנן האם חצר קובעת למעשר או לא. ובתוס' שם (בד"ה עד) מסקנתו היא, שלדעת ר' ינאי אף חצר קובעת אך לא דבר תורה אלא מדבריהם, וכ"ז בחצר המשתמרת, אך חצר שאינה משתמרת אינה קובעת אפי' מדרבנן. ואילו לדעת ר' יוחנן חצר המשתמרת קובעת למעשר דבר תורה. וחצר שאינה משתמרת אינה קובעת למעשר אלא מדבריהם. ולפי"ז על פי הנאמר לעיל שדעת הרמב"ם היא כדברי ר' ינאי וכפי שפירשו בדבריו הכ"מ, המבי"ט, הש"ך בנקוה"כ, הבינת אדם ועוד א"כ חצר קובעת רק אם היא משתמרת אך חצר שאינה משתמרת אינה קובעת למעשרות אפי' בדרבנן, וכן משמע מדברי הרמב"ם בפ"ד הל"ח שכתב איזוהי חצר הקובעת? והביא שם את כל הדעות שמובאים במשנה (מעשרות פ"ג מ"ה) מהי חצר המשתמרת, ופסק הר"מ ככל הדעות להחמיר שאם יש אחד מהתנאים האלו זהו חצר המשתמרת, אך אם החצר היא וודאי אינה משתמרת לא הזכיר מזה הרמב"ם מאומה שזה יקבע עכ"פ מדרבנן, אלא וודאי שחצר שאינה משתמרת אינה קובעת אפי' מדרבנן. וע"י בכ"מ בסוד"ה ואיכא, שאם אין שמירה כלל אינה קובעת לכו"ע. וכ"פ להלכה הגאון הרש"ז אויערבך זצ"ל בספרו מנחת שלמה (סי' ס"ב אות ד) שחצר שאינה משתמרת אינה קובעת למעשר אפי' מדרבנן.

היוצא להלכה ע"פ הנ"ל, שחצר קובעת למעשרות מדרבנן, אך כ"ז בחצר המשתמרת, אבל חצר שאינה משתמרת אינה קובעת למעשרות אפי' מדרבנן.

ואיזוהי חצר המשתמרת? נחלקו בזה הדעות במשנה (מעשרות פ"ג מ"ה) ולהלכה הביא הר"מ את כל הדעות להחמיר וז"ל בפ"ד מעשר הל"ח, איזוהי חצר הקובעת? כל שהכלים נשמרין בתוכה או שאין אדם בוש מלאכול בתוכה, או חצר שאם יכנס אדם לה אומרין לו מה אתה מבקש. וכן חצר שיש בה שני דירין או שהיא לשני שותפין שאחד פותח אותה ונכנס ואחד בא ונכנס או יוצא ונועל הואיל והן פותחין ונועלין הרי זו

קובעת עכ"ל הרמב"ם. והביא שם מרן הכ"מ דאתמר עלה בירושלמי (ה"ו) הלכה כדברי כולם להחמיר. ואמנם מוסיף שם מרן הכ"מ שהתנאי הגי' שהוא חצר שאם יכנס אדם לה אומרין לו מה אתה מבקש וזהו תנאו של רבי יוסי, בזה כו"ע מודו שאם אדם נכנס ואין מי שאומר לו מה אתה מבקש אין זה חצר המשתמרת שאין בה שמירה כלל, ולכו"ע אינה קובעת כלל במעשרות. וכ"כ המהר"י קורקוס על הר"מ שם בד"ה ורבינו, **נמצא לפי"ז שבבנין מגורים שיש בו כמה וכמה דיירים ובודאי שאין שואלים אדם שנכנס מה אתה מבקש כאן בכה"ג לכו"ע אין זה כחצר המשתמרת שקובעת למעשרות**, ואם גדל בחצר כזאת כל הפירות מכל סוג שהם מותר לאכלם עראי בלא הפרשת תרומות ומעשרות. אך בחצר של בית פרטי או אפי" שני דיירים שכאשר נכנס אדם שואלין אותו על מעשיו יש לחצר דין חצר המשתמרת. (ופשוט שבחצר אפי" פרטית ויש בה מעבר לצורך רבים ע"פ היתר מיוחד של בעה"ב שאין לה דין חצר המשתמרת).

ו. אימתי החצר קובעת ?

כתב הרמב"ם (פ"ד מעשר ה"ז) "כשם שהבית קובע למעשר כך החצר קובעת למעשר. ומשיכנסו לחצר דרך השער נקבעו אע"פ שלא הכניסו לתוך הבית". למדים אנו מדברי הרמב"ם שחצר קובעת באותם תנאים שבית קובע דהיינו שיכניסו דרך השער לחצר וכמו שמצינו בבית שקובע כאשר יכניסו דרך הפתח, (דכל דתקון רבנן כעין דאוריתא תקון - ערוה"ש סי' צ"ז סעי' יא). אמנם אם הפירות לא הובאו מבחוץ לתוך החצר דרך השער, אלא גדלו בתוך החצר אין החצר קובעת למעשר אלא באופנים מסוימים, וכפי שמפרט הרמב"ם (פ"ד מעשר טו - יח) תאנה שהיא עומדת בחצר אוכל ממנה אחת ופטור, ואם צירף חייב במעשר. גפן שהיא נטועה בחצר לא יטול את כל האשכול ויאכל אלא מגרגר אחת אחת. וכן ברמון לא יטול את כל הרימון אלא פורט את הרימון באילן ואוכל הפרד משם, וכן באבטיח סופת אותו בקרקע ואוכלו משם. כסבר שהיא זרועה בחצר מקרסם עלה עלה ואוכל ואם צירף חייב לעשר וכן כל כיוצא בזה עכ"ל הרמב"ם. (ועו"ע בהשגת הראב"ד בפ"ה מעשר ה"ג ובדברי הרדב"ז שם). א"כ למרות שחצר אינה קובעת את הפירות הגדלים בה מ"מ כ"ז בתאנה אחת וכד'. אבל שתים לא, דהיינו אם נטל מהעץ שתי פירות יחד, החצר קובעת למעשרות. וטעם הדברים לחלק בין אחד לשתים הוא, ששתים הוא צירוף שמחמתו החצר קובעת למעשרות, אך מהמשך דברי הרמב"ם שהזכיר את האבטיח שהוא יחידה אחת שלמה שאיננה מורכבת מכמה בודדים כמו הענבים ואפי" הרימון שמורכב מבודדים, אלא היא יחידה אחת, (על זיהוי האבטיח שבזמן חז"ל ע"י ספר הצומח והחי במשנה לפרופ' יהודה פליקס) ועכ"ז בנטילה של אבטיח אחד כבר החצר קובעת למעשרות. הוה אומר שאין החילוק בין אחד לשנים אלא בין סוגי הפירות והירקות השונים.

ז. החילוק בין סוגי הפירות:

כאמור לעיל אין חילוק בכמות שנוטלים מהפירות אלא זה תלוי בסוג הפרי. והנה מקור דברי הרמב"ם הם מהמשנה במעשרות (פ"ג משנה ח - ט). וכתב הערוך השולחן (העתיך סי' קא יח) שהדוגמאות שנקטה המשנה בסוגי הפירות יש בכל אחד מהן רבותא, שהנה התרנו אכילה של אחת אחת בתאנה והייתי אומר שאשכול ענבים שניטל כאחד נחשב כאחד קמ"ל דאסור אלא פורט ענב ענב לבדו. ואמנם אין זה רבותא כ"כ שהרי כל ענב

הוא פרי בפניע קמ"ל רימון שהוא פרי אחד (מבחוץ) ג"כ אסור אלא צריך לפורטו, ולא עוד אלא אבטיח שהוא פרי אחד (גם מבפנים) ג"כ צריך לפותחו ולחתוך ממנו מעט מעט ולאכול. וכתב הרדב"ז שבכל הני הדוגמאות עדיין לא היה גמר מלאכה ולכן אחת אחת שזה קודם גמר מלאכה מותר באכילה. כיון שהחצר לא קובעת קודם גמר מלאכה, משא"כ שנים או אבטיח אחד הריהו כגמר מלאכה ולאחר שקטף, החצר שהיא משתמרת קבעתו למעשרות ונאסר באכילה אפי' עראי, ועו"ע מלאכת שלמה (מ"ח ד"ה אוכל) אוכל אחת אחת אבל שנים לא דהוי גורן וראיית פני החצר בבת אחת ועו"ע מעשרות פ"ב מ"ה ועל המשנה בפ"ג) ועו"ע חזו"א מעשרות (סי' ו' ס"ק ד).

והנה המלאכת שלמה הביא שם (מ"ט ד"ה נוטל) בשם הירושלמי על המשנה שם, שרבי טרפון עבד אכילה שיש בה שנים ושלוש אכילות כאכילה אחת, ולכן כל האשכול ענבים וכל הרימון והאבטיח הם כתאנה אחת, ואילו דעת רבי עקיבא שנטילתן שלמים הוה כהכנה והווי כשנים שנים. ואנן קיי"ל כרבי עקיבא וא"כ כל פרי שדרכו להאכל בב' או ג' אכילות והריהו נחשב כשנים כאשר נוטל את כולו, משא"כ פרי שדרכו להאכל כאחת ואינו מפרידו לחלקים מותר באחת אחת ואסור שנים שנים, וכסברא זו כתב ג"כ הר"ש סירילאו (על המשנה בד"ה וסופת) "וסופת באבטיח כיון דדרך לחתכו שתי חתיכות הוה צירוף". וכסברא זו כתב ג"כ המשנה ראשונה (מ"ט ד"ה והנלעני"ד) שהחילוק הוא בין סוגי פירות שדרך להפרידן ולחותכן או לאוכלם שלמים.

א"כ היוצא מזה שכל **פרי שנאכל בבת אחת** ואין דרך להפרידו כגון התאנים, שזף, קומקוואט, ושאר הפירות הקטנים הרי הם ניטלים אחת אחת ואוכלם אפי' בחצר המשתמרת ללא מעשר, משא"כ **פרי שהדרך לחלקו לחלקים** כגון האבטיח, הרימון, התפוז, התפוחים ועוד אסור ליטלם אפי' אחד אחד אלא חותכם במחובר ואוכל מהם. ונידון שאלתך שהוא פרי הקלמנטינה, ג"כ נראה שיש בהם קטנים מאד שאפשר שהם נאכלים בבת אחת, אך בד"כ גם את פרי הקלמנטינה מפרידים לפלחים ואוכלים, וא"כ לפי"ז עץ **הקלמנטינה** שגדל בתוך חצר המשתמרת והדרך לאכול את הפרי ע"י שמפרידים אותו לחלקים הרי הוא כדין הרימון והאבטיח ויש לקלפו בעודו על העץ, וליטול ממנו פלחים ולאוכלם אך אם יקטוף את הפרי בשלימותו הרי"ז כגמ"מ ומתחייב במעשר כיון שהחצר קובעתו.

ואמנם מצינו להרב חכמת אדם (שע"צ פ"ג טז - יז, פ"ה ג) שרוח אחרת היתה עמו וכתב שהטעם שב' תאנים אסור הוא משום שתאנה אחת אינה חשובה אך ב' תאנים הוי דבר חשוב, וכ"כ לגבי אשכול, הרימון, האבטיח, שבהם גם פרי אחד נקרא דבר חשוב משום שדרך לאכול מהם רק פרי אחד, וסיים שם וה"ה בכל הפירות שדרך ב"א לאכול מהם רק פרי א' כגון תפוח ואתרוג וכיוצא בו דינם כאשכול ורימון.

ולאח"ז מצאתי את הדברים מפורשים במהר"י קורקוס על הרמב"ם (פ"ה ה"ג) סוד"ה ומה וז"ל, ואפשר דאבטיח ואשכול ורימון אחד חשיבי אבל תאנה אחת לא חשיבא. (ועי"ש שהביא עוד טעם וכתב ע"ז ואין נראה כן). גם הארץ חפץ בהל' תרומות ומעשרות (נתיב ב' אות יד') כתב וז"ל, ורימון הואיל והוא דבר חשוב אסור ליטול כל הרימון כולו מהאילן ולאכולו אלא פורט ממנו גרגיר ואוכל אחת אחת. וכן האבטיח הואיל והוא גדול וחשוב לא יטלו כולו כאחת וכו', וכן הדין בשאר כל הפירות **הגדולים** אשר גם אחת היא חשוב. עכ"ל, נמצא לפי"ז שתפוז"ז גם הוא נחשב כפרי חשוב משום שבאמת הרגילות היא לאכול אחד וגם אחד הוא חשוב. דינו כאבטיח ואסור ליטלו כאחד אלא פלחים פלחים, **משא"כ הקלמנטינה לפי טעם זה נראה שדינו כתאנה כיון**

שע"פ רוב אין חשיבות בפרי אחד עקב קוטנו (וזהו שהדגיש הארץ חפץ גדולים). ומ"מ למעשה צ"ע בזה.

והנה החזו"א (דמאי סי' ז' סוס"ק כ"ד) כתב וז"ל "דרימון ואבטיח חשוב צירוף כיון שאינו אוכלם בבת אחת כל שמחלקן חשוב צירוף ב' החתיכות, ולפי"ז תפוי"ז אין אוכלין בבית אפי" אחת אחת וכן בלוקח וצ"ע, עכ"ל החזו"א. (ובדרך אמונה בביאור הלכה סו"פ ד' כתב שני"ל פשוט שכל הדברים הגדולים שדרכם לחלק לפרוסות כגון התפוחים דינם כאבטיח ורימון, והוסיף שם ומ"מ צע"ק למעשה, ושוב הביא שם את דברי החזו"א ועיי"ש).

יש להעיר! כל מה שאמרנו בדין אילן הנטוע בחצר שאסור לאכול שנים שנים וכיו"ב. זהו דווקא מתי שבדעתו ללקוט רק אותם פירות בלבד, אך אם דעתו ללקוט הרבה מהעץ וכעת אחר שקטף שנים רוצה לאכול תפוי"ז אחד, אין החצר קובעת למעשרות כיון שענינו בתאנתו ולא חשוב גורן בגמר מלאכה עד שילקוט כל צרכו. וכ"כ התוס' בב"מ (דף פ"ה ע"א בד"ה בעל הבית). וכ"כ עוד ראשונים תוס' רבינו פרץ שם, ריטב"א שם, סמ"ג מ"ע קלה' ועוד, וכ"כ להלכה בשע"צ פ"ג כ"א וכ"פ ובארץ חפץ ואמנם הרמב"ם השמיט דבר זה מ"מ ע"י בחזו"א סי' ו' ס"ק א' ד"ה ואפשר, שהביא דברי התוס' הללו על דברי הר"מ ועיי"ש.

ח. למי קובעת החצר?

חצירו של אדם קובעת למעשרות עבור בעה"ב. אך חצר של אדם אינה קובעת עבור אחרים דהיינו אם העביר אדם את פירותיו בחצר של חבירו אין החצר של חבירו קובעת למעשרות עבור בעל הפירות (עי' ר"מ פ"ד הי"ג ובהשגת הראב"ד שם, ועיי"ש בדברי המהר"י קורקוס, הכ"מ, הרדב"ז שם. ועו"ע ברי"מ פ"ה הל"ח וברי"א שם ובנו"כ שם. ערוה"ש סי' קא' אות ג' שהביא הדברים להלכה).¹

וכתב החכמת אדם (שע"צ פ"ג סעי' כ"ג) וז"ל "הנותן לחבירו פירות בשוק או אפי' הנכנס לחצר חבירו או לחנות חבירו ואמר להם בעה"ב טלו ואכלו אע"ג שבעל החצר והחנות חייבין שהבית שלו קובע. אבל האורח הזה מותר לאכול בלא מעשר דבית וחצר שאינו שלו אינו קובע, ומתנה אינה כמכר כדלקמן פ"ה סי' ט'. עכ"ל. ושם בסי' ה' תלה הדבר בדין האם תרו"מ בזה"ז דרבנן או דאורייתא ועיי"ש. ואמנם הרמב"ם (פ"ה הל' ה' -ו) פסק שמתנה אינה כמכר ואינה קובעת, וכ"פ מרן השו"ע (שלי"א צ"ט) שהמתנה אינה כמכר. וא"כ אורח שבא להתארח אצל חבירו, ואמר לו חבירו טול לך פרי מעץ זה שגדל בחצר, כיון שמתנה אינה כמכר וחצר של חבירו אינו קובע עבורו, דינו של האורח כאילו עומד בגנה ויכול לאכול גם שנים שנים או תפוי"ז שלם ללא מעשר כדין חצר שאינה משתמרת. (וכ"פ בארץ חפץ נתיב ב' הי"ד).

¹ בזמן הבאת הדברים לדפוס קיבלתי את הגליון מס' 8 של חוברת "אמונת עתיד" וראיתי שם במאמרו של הרב עזריאל אריאל שליט"א שהביא שם בהערה 6 את דברי הערוה"ש וכתב שם שהערוה"ש חידש שחצר אינה קובעת אלא לבעליה ולא לאחר וצ"ע. ולא הבנתי את תלונתו שהלא הדברים ידועים וברורים הם וכפי שמתבאר במקורות שהבאנו ואין בדברי הערוה"ש שום חידוש ודו"ק.

מסקנת הדברים:

- א. פירות שנגמרה מלאכתן כל עוד לא נקבעו למעשר מותר לאכול מהן עראי.
- ב. חצר משתמרת קובעת למעשרות רק מדברי חכמים ולא מדין תורה כבית (כס"מ בדעת הר"מ).
- ג. חצרות הבתים בבנין מגורים שיש בו הרבה דיירים ואין שואלים אדם שנכנס לחצר מה אתה מבקש, דינם כחצר שאינה משתמרת ואינה קובעת למעשרות. מאידך רוב הגינות בבתים פרטים או זו משפחתיים ששואלים לאדם שנכנס, הרי"ז חצר המשתמרת. וקובעת למעשרות.
- ד. חצר המשתמרת קובעת למעשרות רק פירות שהובאו לתוכה מבחוץ, אך הפירות שגדלו בתוך החצר, החצר קובעת רק בתנאים מסוימים.
- ה. כל פרי קטן שאין רגילות לאוכלו בכמה אכילות, אלא הוא נאכל בב"א כגון התאנה, השיזף, קומקוואט והדומים להם. מותר ליטול אחד אחד ולאוכלו בלי מעשר, ולא יטול את השני עד שיסיים אכילת הראשון, ולא יטול שנים שנים. פרי גדול שדרך להפרידו לחלקים קודם האכילה כגון אבטיח, רימון, תפוח, תפוז, אסור ליטלו שלם ולאוכלו בלי מעשר, אלא יטול ממנו פלח בעודו מחובר לעץ ויאכל בלא מעשר. הקלמנטינות יש להסתפק וכמבואר בפנים וע"כ יפריש בלא ברכה אם נטלה בשלימותה.
- ו. כל הנ"ל מדובר אם הבעה"ב רוצה לקטוף רק את הכמות המועטה הזו, אך אם רוצה לקטוף כמות גדולה של קלמנטינות וכד'. כל עוד לא סיים את הקטיפה יכול לאכול גם אחד שלם או יותר ללא מעשר.
- ז. חצר קובעת רק לבעל החצר, אך אינה קובעת לאורח שמתארח בחצר וקוטף לעצמו פרי, שמתנה אינה כמכר. ולכן יכול לקטוף קלמנטינה אחת או יותר ולאכול ללא מעשר ואינו צריך לחתוך אותה לפלחים כדין בעל חצר.

הרב דוד וקחי שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

עיסה העשויה ליחלק לב' טעמים בעודה בצק

שאלה : עיסה שיש בה שיעור כדי הפרשת חלה (1. 666) וברצונה של האשה לחלק את העיסה בעודה בצק ולעשות חלק אחד בבצק מתוק, וחלק שני לעשות עם תבלינים חריפים, יש להסתפק האם להפריש חלה מעיסה זו כיון שש"ס שיעור עיסה יש בה וכעת היא עדיין כולה מחוברת לעיסה אחת. או שנאמר היות והיא עתידה לחלקה בעודה בצק לשני טעמים שונים אין להפריש ממנה חלה כיון שאין בכל אחד מהטעמים שיעור להפרשת חלה בפני עצמו?

תשובה : כדי לבאר דין זה נתבונן במקור ההלכה בירושלמי חלה פרק א' הלכה ה': נחתום שעשה עיסה לחלקה שאור חייב בחלה. ונשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור אם אין בשל א' מהן כשיעור פטורה מן החלה. איתמר וכו' איתביה ר"ל לר' יוחנן, והתנינן נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור אם אין בשל א' מהן כשיעור פטורה מן החלה וכו' אמר ליה, שנייא היא, שכן העושה עיסתו על מנת לחלקה בצק פטורה מן החלה. אמר ליה, והא תנינן נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה. אמר ליה לא תתיבני נחתום, מאי טעמא? נחתום לא בדעתו הדבר תלוי, אלא בדעת הלקוחות שמא לא ימצא לקוחות וחוזר ועושה אותה עיסה, או שמא ימצא לקוח שייקח כולה כמות שהיא ולא יצטרך לחלקה (מהר"י קורקוס).

ועיין במפרשים שם, שהא שכתבה במשנה לחלקה שאור, לאו דוקא. אלא משום ששאר מחלקים לחלקים קטנים פחות משיעור חיוב חלה, או דלרבותא נקט שאור שאפי' שאור מימליך ועושה אותו בצק לפת.

ופסק הרמב"ם בפרק ו' מהלכות בכורים הלכה י"ט "נחתום שעשה עיסה לעשותה שאור לחלקה חייבת בחלה שאם לא תימכר יעשנה פת. אבל העושה עיסה נאדם שאינו נחתום לחלקה בצק פטורה.

והשיג עליו הראב"ד א"א נראה מן הגמרא שאף האשה שעשתה עיסתה לחלק חייב, שמא תימליך לעשותה עיסה. והוכיח מההיא איתתא דאתת לר' מונא ושאלה, בגין דאנא בעיא למעבד עיסתי איתרין (כעין אטריות או מקרונים המבושלים ופטורים מן החלה) מהו דנסיבנא ותהא פטורה מן החלה אמר לה ולמה לא? אכן כן את פטורה, בא ושאל לאביו, אמר לו אביו אסור שמא תימליך לעשותה עיסה. והוסיף לדייק ממתניתין דנקט חמש נשים, משמע הא אשה אחת חייבת ע"כ. וכבר תמה הרידב"ז על הראב"ד דאמאי שבק ר' יוחנן ועביד כר"ל הרי הלכה כר"י לגבי ר"ל, ועוד לו יהי שר' מונא חלוק על ר"י הלכה כר"י, ולא עוד אלא דאפשר שרבי מונא לא פליג על ר"י דבההיא דר' מונא אף ר"י יודה שהעיסה חייבת בחלה דהתם משמע דההיא איתתא שאלה מהו שאקח מעט מן העיסה ולאפותה פת לחם, וכיון שאין בה שיעור חלה באותו עיסה פטורה ר' מונא ואילו אביו שאסר משום שכבר גילתה דעתה שרוצה לעשות פת חיישין שמא

תימלך לעשות כולה עיסה לפת. מה שאין כן הכא דאין שום גילוי דעת שמשנה דעתה ומחשבתה הראשונה לחלק הבצק ועוד מי יימר דהלכה כאביו דר' מונא ולא כרבי מונא. **הרשב"א** בפסקי חלה שלו כתב, ירושלמי אמר ר' יוחנן העושה עיסה ע"מ לחלקה בצק פטורה מן החלה. והרב ר' משה ז"ל סמך עליו ופסק כן. אבל ר' אברהם ז"ל בהשגות כתב שאין הלכה כן אלא חייבת שמא תמלך ותעשינה עיסה מדתנן נשים שנתנו לנחתום לעשות להם שאור אם אין בכל אחת ואחת כשיעור פטורה מן החלה. והרמב"ן פסק בהלכותיו כרמב"ם שהביא דברי ר' יוחנן בלבד, וזה לשונו ירושלמי, ר' יוחנן שכן העושה עיסה ע"מ לחלקה בצק פטורה מן החלה, והתנינן נחתום וכו'. לא בדעתו הדבר תלוי, בדעת הלכות הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות וימלך לעשותה עיסה. ושמעינן מינה שהעושה עיסה ע"מ לפטור פטורה ואע"ג שנתגלגלה בענין חיוב. וכן משמע ממאירי ז"ל שכל העומד ליחלק כמחולק דמי.

וכעין זה כתב הרשב"א בשער א' בפסקי חלה שלו כלומר, כיון שדעתו לחלק העיסה הרי הוא כמקפיד על צירוף חלקיה דפטרין לקמן. וכן משמע דעת הר"ש שכתב בפירושו למשנה ולא גזר ר' יוחנן דילמא מימליך אלא בנחתום, משום דתלוי בדעת לקוחות ע"כ. ועיין בפירושו של מהר"י קורקוס על הרמב"ם הנ"ל, דכתב דפשוט הירושלמי משמע דאפילו לחלק לעצמה פטורה. וכן משמע מפירוש מהר"ש סליראו דה"מ שמא ימצא לקוחות, אבל אשה בביתה דליכא טעמה דלקוחות ומעיקרא כי גילגלה הוי אדעתא לחלקה פטורה משמע שמחלק בין אשה לנחתום אפי' לעצמה. א"כ מצאנו דרוב הראשונים דעתם לפטור עיסה העשויה ליחלק. ע"כ.

ועתה נבוא לביאור נידון דידן לגבי אשה העושה עיסה ע"מ לחלקה בצק לטעמים שונים. כגון מתוק ומלוח או חריף ולאחר החלוקה אין שיעור בכל אחד ואחד ע"כ. בירושלמי איתא והובא בטור, ואם אחד פת קיבר ואחת פת נאה אפי' של אדם אחד מסתמא מקפיד ואינו מצטרף. ומכאן דקדק תרומת הדשן שאם אשה לשה בעיסה אחת כרכום ובשני אין בו, מסתמא מקפידה ואינו מצטרף וכמובן איירי שאין בכל אחת שיעור חלה.

והנה בשו"ע סי' שכ"ו סעי' ב פסק נחתום שעשה עיסה לעשותה שאור לחלקה חייבת שאם לא תימכר יעשנה פת אבל (שאר אדם) העושה עיסה לחלקה בבצק פטורה ע"כ. אלא דצריך עיון, וכי כל אשה הלשה בצק **אופה** פת שיש בה שיעור חלה? הרי על כרחך היא מחלקתן לפחות מכשיעור, וכן העיר בביאור הגר"א לאחר שהביא דברי הראב"ד וכתב דיחידאה הוא נגד רוב הראשונים וז"ל שם, ומכל מקום בדין הנ"ל דסעיף ב' מסתבך אני בזה דלכאורה משמע אף בביתו העושה לחלק לעיסות קטנות פטור. וכן כתבו התוס' בברכות דף ל"ז ד"ה לחם, וסיים דע"כ צריך לומר שעושה לאנשים הרבה כגון בני ביתה וכיוצא.

וכעין זה כתב הב"ח, בעה"ב שעשה עיסה גדולה לחלקה לבני ביתו ליתן לכל אחד חלק אחד פחות משיעור חיוב חלה פטורה, שהרי בדעתו הדבר תלוי ליתן לכל אחד ואחד חלקו, ומסתמא דודאי לא יחזור בו מדעתו. וכן פירשו הלבוש והדרישה, דמה שכתב השו"ע העושה עיסה לחלקה דוקא לאנשים הרבה, אבל בשביל שהוא מחלק לעצמו לא מיקרי עושה ליחלק. ועיין בפתחי תשובה שהאריך בזה.

ואמנם בתשובות בית אפרים חלק עליהם מכח דברי התוס' בברכות דף ל"ח דליתא לחילוק זה. וז"ל התוס' (ד"ה לחם) ור' יחיאל ז"ל היה מסופק אם ויירמשי"ש חייבים

בחלה משום העושה עיסתו בצק כדי לחלקה, פטורים מן החלה. דלית בהו שיעורא הכא גבי ויירמשי"ש נמי פעמים מחלקן שאין משימין שיעור חלה בקדרה אחת וכו'.
וכן הקשו בספר תפלי"מ ומעדני מלך ומטעם זה כתבו חילוק אחר. דדוקא אם מחלקת שלא לאפות עכשו הכל אלא מסעודה לסעודה אחרת כמו משחרית לערבית, אבל המחלק עיסתו בצק לאפות הכל מיד לא נפטר. ובתשובת בית אפרים כתב ליישב המנהג שאם אמנם לא יבואו העיסות הקטנות לידי צירוף לעולם גם לאחר אפיה, הרי זו חלוקה הפוטרת מן החלה. ואין חילוק בין איש אחד לאנשים הרבה. אבל אם דעתו לצרפה בעת האפיה ורודין ונותנין לסל אחד ואין חלוקת הבצק הזה סופה להתקיים לא מיקרי עיסה העשויה ליחלק ע"ש.

וראיתי בספר "חלת לחם" (בפתיחה לסימן ה') שהביא מתניתין דנחתום וכולה שמעתין כלשונה. וז"ל והנה בהאי דינא דר' יוחנן דקאמר. העושה עיסה על מנת לחלקה בצק פטורה, פסקו כל הקדמונים להלכה כדקיי"ל ר' יוחנן ור"ל הלכתא כר' יוחנן. מלבד הראב"ד, שרוצה לומר דאיכא למיגזר דילמא מימליך. והיה מי שרצה לפרש דאיירי בעושה עיסה לחלקה להרבה אנשים. אולם הוא דחה דבריהם, כי הלשון לא משמע כן. וכן הוכיח מר' שמחה הובא בהגהות מיימוניות לסדר זרעים וז"ל, כתב ר' שמחה הא דאמרינן העושה עיסה על מנת לחלקה בצק פטורה, לא תימא לחלקה בין שתי נשים, אלא אפילו לחלקה לעצמו. או אפי לעשות ממנה בציקות קטנים פטור. עד אם לא שיצרפם בתנור. אבל צירוף תנור מחייב בחלה או צירוף סל.

ושוב הביא את "הדברי חמודות" על הראש וז"ל, העושה עיסה על מנת לחלקה בצק פטור מן החלה, ונראה שלזה נתכוון ר' מרדכי יפה בסימן שכ"ו שזה היה ספיקו של ר' יחיאל גם כן. ועוד אומר אני (הדברי חמודות) דלחלקה בצק **אפי' לעצמו הוא** ומיהת, דהיינו שיחלקה שלא לאפות עכשו אלא ליום אחר, או מסעודה לסעודה אחרת כגון משחרית לערבית. אבל המחלק העיסה בצק כדי לאפות הכל מיד, אעפ"י שאין בכל חלק כשיעור לא נפטר כלל. דא"כ דוקא ככרות גדולות שבכל א' שיעור חלה הוא דחייב אא"כ נאמר שהתנור מצרפן וכו' וזה דוחק. לכן נראה לי מה שכתבתי דאין חילוק הבצק פוטר העיסה אא"כ דעתו שלא לאפות כשיעור פעם א', אבל כשאופה כשיעור אעפ"י שנתחלק לככרות קטנות לא נפטר כלל. ובהאי אין אנו צריכים למי"ש ר' מרדכי יפה ז"ל (לבוש) דדוקא לאחרים היא, **ופשטא דמימרא לא משמע הכי אלא אפי' לחלקה לעצמו ע"כ.**

הרי לך שאפילו באשה א' ובסוג א' של עיסה. דעת רוב הראשונים שנקראת עשויה ליחלק ופטורה.

ומזה נלמד לנידון דידן באשה שלשה עיסה א' שיש בה שיעור כדי הפרשת חלה אבל בדעתה לחלקה לשני סוגי עיסות, א' עם כורכום או עם סוכר או עם מלח, הרי זו חלוקה העומדת להתקיים. ובה אפי' הבי"ח והגר"א ושאר אחרונים יודו דחלוקה קיימת היא דלא יצטרפו לסל לעולם. ודוקא בעיסה ממין א' שמתחלקת לעיסות קטנות הוא שחילקו בין העושה לחלק לעצמה לבין העושה לחלק לאחרים דהוקשה להם המנהג שמפרישים אף שמחלקים הבצק קודם אפיה לעיסות קטנות ומפרישים חלה בברכה. אבל בנידון דידן דשני מיני בצק הן, מודו כולהו דפטורה. וכ"ש לדעת הסמ"ג הובא בב"י, שאם אין צירוף סל לאחר אפייה לא מועיל צירוף בשעת גלגול. ואף דאין הלכה כמותו, היינו דוקא בסוג א' של עיסה אבל בשני סוגים נראה דלית מאן דפליג. ומי"מ כיון שאפשר שלדעת הראב"ד חיישינן שמא תימלך אפי' באשה א' מהיות טוב

תפריש חלה בלא ברכה. וכ"ש לדעת ר"ת דשעת גלגול מחייבת ההפרשה. ושוב עלה בדעתי שאולי בכגון דא אף הראב"ד יודה דפטורה. ולא אמר חיישינן שמא תמלך אלא בסוג אחד של עיסה, כדאיתא בגמרא בההיא דר' מונא דחיישינן שמא תימלך לאפות כל העיסה פת ולא אטרין, אבל הכא שעדיין עסוקה בגלגול העיסה ועירבה בתוכה תבלין ואין חשש שתערב שוב העיסות, אפילו הראב"ד יודה דלא שייך לאימלוכי ודו"ק.

מסקנא דדינא: מעיקר הדין עיסה העשויה ליחלק לטעמים שונים פטורה מהפרשת חלה, שאין בהם כדי שיעור להפרשת חלה. אלא דיש לחוש לדעת ר"ת ואולי לראב"ד ולהפריש בלא ברכה.

הרב יעקב יעקב שליטי"א
המכון למצוות התלויות בארץ

הפרשת תרו"מ מהדלורית על הדלעת

(הדברים לקוחים מתוך מאמר ארוך ומקיף בנושא זיהוי מינים בכלאים ובעה"ז יתבארו הדברים באריכות בחוברות הבאות. הדברים כאן מתייחסים רק לשאלה זו בנפרד.)

פתיחה:

בגליון מס' 3 הובאו דברי האגרונום הי"ה שמעון אילוז נר"ו בדבר הדמיון בין הדלעת והדלורית מהפן המדעי. ובתחילת דבריו שם הביא את השאלה שנתקבלה במכון, אודות הדלעת והדלורית האם הם נחשבים כמין במינו ואפשר לעשר מזה על זה, או שהם שני מינים שונים ואסור לעשר מזה על זה?
שנינו במשנה במס' מעשרות (פ"ב מ"ו) וכ"פ הרמב"ם להלכה (פ"ה ה"ג), זה הכלל כל שהוא כלאים בחבירו לא יתרום מזה על זה אפי' מן היפה על הרע, וכל שאינו כלאים בחבירו תרום מן היפה על הרע אבל לא מן הרע על היפה.
כלל יש בידינו כל שהוא מין אחד אינו כלאים זה בזה (ר"מ הל' כלאים ה"א), וא"כ עלינו לדעת מה זה מין אחד שכתב הר"מ לענין כלאים ונפ"מ מזה לגבי תרו"מ.

מה קובע את המין

כתב הר"מ (פ"ג כלאים הל' א-ב) "יש מינין בזרעים שיהיה המין האחד נפרד לצורות הרבה מפני שינוי המקומות והעבודה שעובדין הארץ עד שיראה כשני מינין ואעפ"י שאין דומין זה לזה הואיל והן מין אחד אינם כלאיים זה בזה. ויש בזרעים שהן דומין זה לזה וצורת שניהן קרובה להיות צורה אחת ואעפ"י כן הואיל והן שני מינים הרי אלו אסורים זה עם זה". ומוסיף הרמב"ם וכותב (ה"ה) וכן יש זרעים ואילנות אחרות אעפ"י שהן שני מינין בטבען הואיל ועלין של זה דומין לעלין של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו כשני גוונים ממין אחד לא חששו להם לכלאים זה עם זה. שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין".

שינוי הגוונים שהזכיר הרמב"ם יש שהם רק בצבע הפרי למשל, תאנים לבנות עם השחורות. ויש שצורתם שונה לגמרי, עד שנראים כשני מינים ובלשון בני אדם נקראים הם בשמות שונים, ומכל מקום אינם כלאיים כיון שהם מין אחד.
ההבדלים בתוך המין באים מתוך שינוי בדרכי עיבוד האדמה, וע"י תנאים מסוימים ניתן לשנות מתכונות הצמח וגם אם מתחילת ברייתם היו גוונים שונים ואין אפשרות בידינו לשנות מגוון לגוון, הם לא יחשבו למינים שונים, הואיל ואין ביניהם סימני ההבדל שקיים בין מין למין, וההבדל הוא רק בגוון, והם אינם כלאים זה בזה.
והנה מדברי הרמב"ם הנ"ל, משמע שכל שהוא מין אחד אפילו אם יפרד לצורות הרבה אינם כלאיים זה בזה, שאין במין אחד כלאיים, ואפי' אם נראים כשני מינים. מאידך בהל' ה כתב הרמב"ם, אם יש שם זרעים ואילנות אחרות אעפ"י שהן שני מינין בטבען הואיל ועלין של זה דומין לעלין של זה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו ממין אחד לא חששו לכלאיים שאין הולכין בכלאיים אלא אחר מראית העין.

וצ"ב שאם הכל אחר מראית העין הלא גם מין אחד כאשר הוא נפרד לצורות הרבה אינו נראה כמין אחד? ועוד צ"ב שהנה הרמב"ם בה"י גבי צנון ונפוס כתב וז"ל, אבל צנון עם הנפוס אע"פ שהעלין דומין זה לזה והפרי דומה לפרי הרי אלו כלאים, הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה **ביותר** וכן כל כיוצא באלו".

ומוכח א"כ ברמב"ם שגם אם יש דמיון בפרי ובעלים ואין כל חשש של מראית עין מ"מ אם הטעם רחוק ביותר בזה לא הולכין אחר מראית העין אלא אחר הטעם.

וכ"כ המהר"י קורקוס (שם ה' ו') שהביא את הר"ש שכתב על דברי הירושלמי בכלאים (פ"א ה"ה) יש מהם שהילכו אחר הפרי ויש מהם אחר העלים. כתב הר"ש שהילכו אחר הפרי והעלין להחמיר, ודעת הרמב"ם אינה כך אלא שהולכים להקל. ומבאר המהר"י את דברי הרמב"ם שלפת ונפוס שוין בעלין ולכן היקלו, צנון ולפת שוין בפרי ומשו"ז היקלו, משא"כ צנון ונפוס למרות שהם שווים גם בפרי וגם בעלים מ"מ כיון שהם רחוקים ביותר בטעם, הם כלאים זה בזה. משא"כ צנון ולפת, לפת ונפוס, **שאין ריחוקם ריחוק גדול, היקלו. מפני דבר אחד שדומים בו.** עכ"ל. והובאו דבריו בכ"מ ה"א).

וא"כ כאשר באים להשוות בין סוגי ירקות יש לבחון בתחילה את טעמם אם אינו רחוק מאד, ואם אינו רחוק יש להתבונן בצורת העלין או הפרי אם הם שווים באחד מהן ואז אינם כלאים זה בזה.

זיהוי מינים בימינו:

בספר **בתי כלאים** (כ"ז א) נוטה לומר שאין הדבר בידינו כלל, אלא דבר זה מסור לחכמים שיש מהם דומים זה לזה כמין אחד ואפ"ה אסורים ויש מהם שנראים כשני מינים ואפילו הכי התירום חכמים.

החזון אי"ש (כלאים ג א) כותב "סידור המינים הוא עפ"י הרגשות רבות כי מלבד התבנית והמראה והטעם אצור בכל פרי מזון אחר כפי רוב היסודות האצורים בדם החי, ובהרגשות פנימיות מכיר האדם בחלוקת המזון של כל פרי ופרי, והכריעו חכמים ברוח קודשם מה הן מין אחד ומה הם שני מינים, ואותם שהכריעו שהם מין אחד אעפ"י שאינם דומים בחיצוניותם במראה או בצורה אינם כלאיים. וכתב עוד שם (סק"ב) שהכרעת המינים תלוי בטבעם ולא במראיתם ותבניתם החיצוני. החזון איש ממשיך בס"ק ט"ז וכותב, ואעפ"י שהכרעה זו של טבע הצמחים היא רק ע"י חז"ל ברוח קודשם, **מכל מקום גם בימינו אפשר לקבוע את המין לפי החלטת חכמי דורנו.**

ועו"ע בלשון הרמב"ם הנ"ל (סוף הל"ו) שכתב "וכן כל כיוצא באלו". ובהכרח שהרמב"ם השאיר מקום לחכמים להחליט מה הוא כל כיוצא באלו. ולא רק מה שנמסר ע"י החכמים מדור דור ודו"ק.

ואמנם לענ"ד נראה שבנידו"ד אי"צ לכל הנ"ל. כיון שכפי שכתב האגרונוס במאמר שם דלעת ודלורית שווים הם לכל דבר. והשינוי בגודל הפרי וודאי לא נפ"מ לעניינו, וכמו"כ זה שהעלים של הדלעת גדולים יותר ג"כ אינם נ"מ לנידוננו. כיון שסו"ס העלים שווים במראם ובתכונותיהם, וכמו"כ הפרי שווה להרבה דלעות שדומות לו (דלעת הבקבוקית), והטעם ודאי שאינו רחוק זה מזה ביותר, והוא אפי' קרוב זה לזה אלא שהדלורית יותר מתוקה מעט. ולכן נראה לענ"ד שהדלעת והדלורית אינם כלאים זה בזה.

מסקנא דדינא:

מותד לעשר מהדלורית על הדלעת כיון שהם מין אחד ואינם כלאים זה בזה. וזהו הנלענ"ד.

אגרונום יהורם דנינו נר"ן
המכון למצוות התלויות בארץ

זהו מינים מדע והלכה

מבוא:

בחלוקת החי והצומח למינים ישנן שתי גישות מדעיות מורפולוגית* וביולוגית כאשר השיטה המורפולוגית מתבססת בעיקר על הקירבה החיצונית. בעוד, הביולוגית דורשת גם קירבה גנטית. רוב המינים המוגדרים כיום לא נקבעו ע"י מבחנים ביולוגיים. חשוב להכיר גישות אלו כדי לבחון האם ניתן להעזר בזיהויים הללו גם לגבי קביעת מין בהלכה.

מין ביולוגי, הגדרה רחבה:

יחידה של שונות אורגנזמית* בזמן נתון המכילה פרטים הדומים זה לזה בכל או במרבית התכונות המבניות והתפקודיות. המשמרים תכונותיהם בהתרבות מינית או אל מינית (וגטטיבית). והמהווים יחידה פילוגנטית* מאורגנת עם הסטוריה השונה באופן מתמיד וקבוע מאוכלוסית מינים אחרים בפער תכונות הכוללות תכונות גאוגרפיות, אקולוגיות*, מורפולוגיות*, ציטולוגיות*, אנטומיות*, כימיות*, וגנטיות. אותם תכונות המשמשות להבחנה בין מינים קרובים אם הם גדלים באותו בית גידול או אזור גאוגרפי ועדיין שומרים על תכונותיהם המיוחדות.

תכונות מין ביולוגי:

1. קשר התרבותי בין הפרטים הכלאה והעמדת צאצאים פוריים.
  2. קווים מורפולגיים משותפים.
  3. מותאם לבית גידול או מספר בתי גידול (לא קוסמופוליטי).
  4. כושר התחרות עם מינים אחרים. היינו מין אחד מסוגל לדחוק מין שני בתנאי תחרות.
  5. קיום מחסומי התרבות. דהיינו המין מהווה מאגר גנים לפחות מכוון אחד. ולא ניתן לחומר גנטי זר לחדור.
- ישנם אמצעים מגוונים לשם כך:
1. לפני יצירת הזיגוטה* 2. אחרי יצירת הזיגוטה.

מילון מונחים:

מורפולוגיה = מדע הצורה והמבנה של צמחים ובעלי חיים ותיאורם, להבדיל מתפקידם. פילוגנזה = תולדות ההתפתחות של מין או קבוצת חיים הקרובים זה לזה. אורגניזם = יצור חי, צמח או בע"ח חד או רב תאי. אנטומיה = תורה העוסקת במבנה אברי הגוף ומקומם בחי. ציטולוגיה = חקר התא. אקולוגיה = חקר יחסי גומלין בין בע"ח וצמחים וסביבתם החיה והדוממת. זיגוטה = ביצה מופרית.

קיום קווים מורפולוגיים משותפים לא תמיד מצביע על התכונות הגניות או על שונות גנטית דוגמא:

מרוה רפואית: מין נפוץ ממרכז אסיה עד ספרד, מפיקים מעלי העטיף שמן אתרי. הטיפוס בארץ נראה לכאורה אותו דבר. אך בהכלאות עם מינים אחרים וגידול בני הכלאיים מקבלים עקרות מוחלטת. כלומר, המין בארץ שונה מבחינה רפרודוקטיבית (התרבותית).

מעניין לציין, **שהספורנו** על הפסוק " עץ פרי עושה פרי" כתב: " שהמורכב משני מינין לא יוליד". ובבית אפרים סימן נ"ו הביא כן בשם הרמב"ן פרשת קדושים. בשיטת המיון המורפולוגית ישנו החסרון של המבחנים הגנטיים וחשוב לציין שמרבית המינים המזוהים הינם מינים מורפולוגיים.

פרט נוסף חשוב לציין: לעתים, מתבררות טעויות בזהוי או בכינוי ונעשים תיקונים בשמות הצמחים. ישנן, גם כפליות בכינויי המינים. הבוטנאים עצמם קוראים לעתים למין אחד בשמות שונים. או למינים שונים באותו שם. ישנו קוד בינלאומי שאמור לתת פיתרון לבעיות הזהוי. אך עדיין מלאכת התחיקה לא תמה. יקצר המקום להביא מקיצורו של קוד זה. המתעניין ימצא אותו בספריה הבוטנית של האוני' העברית בירושלים.

מיון היררכי:

החלוקה והמיון נעשים בסדר היררכי. כלומר, ככל שיוורדים יותר לפרטי קירבה המספר של המזוהים כדומים יורד. החלוקות שמתחילות לעניין אותנו הם החלוקות שמציעות קירבה חיצונית הדומה לדרישות ההלכה. בחלוקה למשפחות מוצאים הבדלים חיצוניים רבים בין הפרטים במשפחה כאשר בעיקר, המאחד את הפרטים במשפחה הוא מבנה אברי הרבייה החיצוניים והפנימיים.

ניקח לדוגמא: את משפחת "הסולניים" (עליה נמנים: עגבניה, פלפל, תפוז"א, חציל ועוד). בהגדרת המשפחה הפירות יכולים להיות ענבה* או הלקט*. צורת העלים אף היא אינה מחייבת בהגדרת המשפחה. כך, שהדמיון בין פרטי המשפחה אינו מספיק לדרישות ההלכה. אם נרד לרמת הסוג נוכל למצוא פרטים בעלי דמיון רב יותר. ניקח לדוגמא את הסוג "סולנוס" ממשפחת הסולניים.

הפרטים בסוג יכולים להיות עשבים, שיחים או עצים. העלים פשוטים עד מנוצים הפרי ענבה. ישנם מקרים בהם הפרטים "בסוג" דומים בניהם יותר. נלע"ד שהגדרה חלקית זו לא מספיקה לדרישת ההלכה.

מילון מונחים:

ענבה = פרי עסיסי או בשרני, בלתי נפתח, שזרעיו מרובים עפ"י.
הלקט = פרי יבש כעין קופסה המכיל את הזרעים.

נשאלת השאלה האם מין במדע יכול להיות גם מין בהלכה בהתייחס לגישות השונות במיון המדעי.
 דרך אחרת למצוא קשר בין המדע להלכה. היתה העיון ברמב"ם. (הלכות כלאיים פ"ג הלכות א, ג). הרמב"ם מגדיר כמין אחד את הזוגות המופיעים בטבלה.
 לצד הזוגות צרפנו ניסיון לזהוי (אינו מחייב) של פרופ' יהודה פליקס הי"ו מהמחלקה לבוטניקה באוני' בר אילן. (ראה ספרו כלאי זרעים והרכבה). חילוק דעות לגבי השיבולת שועל צרפנו ג"כ.

שם הצמח	משפחה	הסוג	המין
חזרת	המורכבים	Lactuca	sativa
חזרת גלים			Scariola
עולשין	המורכבים	Cicorium	intybus
עולשי שדה			pumilum
כרישין	שושנים	Allium	porrum
כרישי שדה			ampeloprasum
כסבר	הסוככיים	Coriandrum	Sativum
כסבר הרים		Bifora	testiculata
חרדל (כרוב שחור) חרדל מצרי	מצליביים	Brassica Sinapis	nigra alba
חיטין זונין	הדגניים	Triticum Lolium	temulentum
שעורים שבולת שועל שעורה דו טורית-פליקס שבולת שועל של ימינו-פוס'	הדגניים	Hordeum Hordeum Avena	sativum distishum sativa
כוסמין שיפון	הדגניים	Triticum Triticum	dicoccum spelta
פול ספיר	הפרפרניים	Vicia Vicia	fabas narbonensis
מורקדן טופח	הפרפרניים	Lathyrus Lathyrus	cicera sativus
פול לבן שעועים	הפרפרניים	Dolichos Vigna	lablab nilotica
קישות מלפפון	הדלועיים	Cucumis Cucumis	melo var.chate melo
כרוב תרבותור	המצליביים	Brassica Brassica	oleracea var.acephala oleraceae
תרדן לעונין	סלקיים ארכובתיים	Rumax Beta	acetosa vuigaris

מסקנות מהטבלה:

1. רוב הזוגות מאותו סוג ולא מאותו מין בוטני אך, בכל זאת אינם כלאיים.
2. יכולים להיות פרטים בסוג שיהיו כלאיים ביניהם. כדוגמת השיפון והחיטים.
3. התרדן והלעונין הינם ממשפחות שונות מבחינה בוטנית ונחשבים למין אחד בהלכה. חשוב להדגיש שהזיהויים בטבלה אינם מחייבים ויכול להיות שנפלה טעות בהם.

מהנעשה בבימ"ד ובמכון

במכון:

* צוות רבני המכון ערך סיור באחת המשתלות הגדולות באיזור המרכז במטרה שכל הגידולים היוצאים מהמשתלה יהיו תחת פיקוח הלכתי ובכך החקלאים יחסכו שנות ערלה שנמנו כבר במשתלה. ובי"ה נכון להיום נראה שכל הדברים באים על הדרישות ההלכתיות.

* לאור הפירסומים השונים בנושא הפלפלים החריפים שיש הרוצים לומר שנוהג בהם ערלה, פירסם המכון מודעה לעיתונות שע"פ דעת רבותינו הספרדים וכפי שהביאם להלכה מרן הראש"ל שליט"א אין לחוש כלל לערלה.

* מחקר מקיף בנושא זיהוי מינים לענין כלאים נעשה במכון ע"י הרבנים, בשיתוף עם האגרונום הי"ה יהורם דנינו נר"ו. חלק מהדברים כבר הובאו בגליון זה ובעה"ז נוסף על זה בחוברות הבאות.

במדרשה:

* ציוד חדיש נרכש עבור המדרשה הניידת.

* בי"ה בימים אלו הסתיימו הנטיעות בגינת המצוות הצמודה לבנין המכון. המכילה בתוכה את, שבעת המינים, חמשת מיני דגן, ארבעת המינים, הדגמה מהו איסור כלאי הכרם, כלאי זרעים. סוגי עצים שונים המסופקים לענין ערלה, חממת הדגמה ועוד.

* ביום שני ב' טבת נמסרה הרצאה לפני מנהלי ומורי בתי הספר של רשת מעין החינוך התורני שנערך בגבעת וושינגטון, על העמקת הלימוד אצל התלמידים/ות, בנושא מצוות התלויות בארץ.

* ברוב פאר והדר התקיימה מצוות "מתנות עניים" בזיתים ביום עשירי בטבת. בהשתתפות של בני תורה רבים. ובמעמד רבנים ובראשם הגר"ש בן שמעון שליט"א חבר בית הדין הרבני הגדול.

* לקראת ט"ו בשבט החלה המדרשה בסדרת הרצאות בבתי ספר שונים בכל רחבי הארץ, ממעלות שבצפון ועד שדרות שבדרום.

* לקראת ט"ו בשבט הופקו במכון חוברות למידה לילדי בתי הספר, וכמו"כ התוספו עשרות דפי עבודה, משחקים ושעשועונים בנושא: מצוות התלויות בארץ.

* בחודש שבט מתוכננים להעריך ימי וערבי עיון שונים.

1. יום עיון לרבני ההתישבות יתקיים בעה"ו ביום ג' ט"ז שבט באולמי "אור החיים" בירושלים. בהשתתפות מרנן ורבנן מרן הראש"ל שליט"א. מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א. שישאו דברים בהלכות מצוות התלויות בארץ. כמו"כ יתקיימו הרצאות מפי יו"ר המכון הרב שניאור רווח שליט"א ועוד. ההרצאות תימסרנה בנושאים: ערלה בהרכבת עצים. זיהוי מינים לענין כלאים ועוד.

2. יום עיון לרבני המ.א. מטה יהודה יתקיים ביום רביעי יז' שבט בבנין המכון. בנושאים: סימנים להגדרת עץ לענין ערלה. עיסה העשויה ליחלק לענין הפרשת חלה. סקירה מדעית בענין זיהוי מינים ע"י האגרונום ה"ה יהורם דנינו. ועוד נושאים שונים.

3. ערב עיון למשגיחים שע"י הבד"ץ "נווה ציון". בהשתתפות מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א. הגר"ש מחפוד שליט"א. הרב שניאור רווח שליט"א. ועוד. בנושאים: הפרשת תרו"מ בשוקים. נושאי ערלה שונים ועוד.